

■ περιεχόμενα

- Σημείωμα της σύνταξης
 - André Green
ANNA ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΥ
 - Θεραπευτική δράση και πρόσωπα του αναλυτικού χώρου
Antonino Ferro
ΔΗΜΗΤΡΑ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ
 - Συζήτηση κλινικού υλικού με τον Antonino Ferro
Παρουσίαση Φώτης Μπόμπος
ΑΡΙΣΤΕΑ ΣΚΟΥΛΙΚΑ,
ΔΗΜΗΤΡΑ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ
 - Πρώτη ψυχαναλυτική συνέντευξη: ψυχαναλυτική εργασία προσανατολισμένη στη διαδικασία - Η σημασία της εναρκτήριας σκηνής.
Peter Wegner
NTENY PANITZ
 - Συζήτηση κλινικού υλικού με τον Peter Wegner
Παρουσίαση Νίκος Λαμνίδης
BIBH ΒΡΑΣΜΑΤΑ, ΛΕΝΑ ΤΕΛΕΙΩΝΗ
 - «Βράχος του βιολογικού και αντιμεταβίβαση»
Ιωάννα Αχειμάστου-Παναγιωτοπούλου
ΕΛΙΖΑ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ
 - Ο Hölderlin και το ζήτημα του πατέρα,
Jean Laplanche
ΧΡΥΣΗ ΓΙΑΝΝΟΥΛΑΚΗ
 - Τα δεινά της Πανδώρας
Catherine Chabert
ΤΕΣΣΑ ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΗ
 - Η ψυχαναλυτική σκέψη στην υπηρεσία της ψυχιατρικής πρακτικής
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΣΑΚΕΛΛΑΡΗΣ

Σημείωμα της σύνταξης

Στο παρόν τεύχος προτάσσεται ένα γεγονός σημαντικό για τη σχέση μας με τα ψυχαναλυτικά πράγματα. Η αναχώρηση του André Green. Μία πραγματικότητα η οποία ενδέχεται να δώσει νέα προοπτική στην ψυχαναλυτική σκέψη, που θα προκύψει από μία νέα τοποθέτηση των ιδεών στο ψυχαναλυτικό σύστημα. Ο απών Green θα έχει πάνω μας διαφορετική επίδραση από τον παρόντα Green. Είναι αρκετοί αυτοί που πιστεύουν ότι η εργασία επί της σκέψης του Green θα λάβει με τον θάνατό του νέα τροπή.

Στη συνέχεια, θα μας απασχολήσουν δύο απόψεις για την εφαρμογή της ψυχανάλυσης, οι οποίες παρουσιάστηκαν σε δύο εκδηλώσεις της ΕΨΕ με προσκεκλημένους τον Antonino Ferro, διδάσκον μέλος της Ιταλικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας, τον Μάρτιο 2011, και τον Peter Wegner πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Ψυχαναλυτικής Ομοσπονδίας και διδάσκοντα αναλυτή της Γερμανικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας, τον Μάιο 2011. Θα παρουσιασθούν επίσης οι θέσεις της Ιωάννας Αχειμάστου-Παναγιωτοπούλου από την ομιλία της, τον Ιανουάριο 2011, σε εσωτερική εκδήλωση της ΕΨΕ, με συζητητή τον Δημήτρη Τζάκσον. Τέλος, παρουσιάζονται το βιβλίο του Παναγιώτη Σακελλαρόπουλου και συνεργατών *Θεμέλιο της ψυχιατρικής ο συναισθηματικός δεσμός θεραπευτή-θεραπευόμενου*, το βιβλίο του Jean Laplanche, γάλλου ψυχαναλυτή, *Ο Hölderlin και το ζήτημα του πατέρα*, καθώς και αναφορές στην ομιλία της

γαλλίδας ψυχαναλύτριας και καθηγήτριας στο Πανεπιστήμιο Paris V Catherine Chabert, *Τα δεινά της Πανδώρας*.

Στην σύνοψη των θεωρητικών απόψεων του Ferro, όπως εκτέθηκαν στην ομιλία του με τίτλο «*Θεραπευτική δράση και πρόσωπα του αναλυτικού χώρου*», εκείνο που αναδεικνύεται ως σαφής προτεραιότητα του συγκεκριμένου ψυχαναλυτή είναι ο τρόπος χρήσης του ψυχαναλυτικού πλαισίου από τον αναλυτή και τον αναλυόμενο καθώς και του αναλυτικού υλικού από τον αναλυτή προκειμένου να κατανοήσει τον αναλυόμενο. Ο Ferro θεωρεί ότι σημασία δεν έχουν μόνο οι διεργασίες της σκέψης και του συναισθήματος μέσα στην ανάλυση αλλά η αναλυτική ψυχική εμπειρία με όλες τις πτυχές της, η οποία αναπτύσσεται σε όλα τα επίπεδα του ψυχισμού από τα πιο αρχαϊκά έως τα πλέον εξελιγμένα. Η αφήγηση είναι το στοιχείο εντός του οποίου περιέχεται η ψυχική διεργασία που λαμβάνει χώρα. Σκοπός είναι η αναλυτική εμπειρία να καταστεί μετασηματιστική. Σε αυτή την άποψη, που θυμίζει την έννοια της ανάλυσης ως διορθωτικής εμπειρίας, αντιπαρατέθηκε κατά τη συζήτηση η άποψη ότι ο αναλυτής είναι ένα είδος συνοδού του ψυχισμού, όπως ο συνοδός του ορειβάτη στο βουνό, σύμφωνα με τη σχετική μεταφορά του Φρόυντ. Ο συνοδός αυτός περιέχει τις ψυχικές παραγωγές του αναλυόμενου και τους δίνει χώρο, υποβαστάζοντας μια διεργασία νοσηματοδότησης. Επίσης σχετικά με την «αφήγηση» ως ψυχαναλυτικού εργαλείου

διατυπώθηκε η αντίρρηση ότι παραγνωρίζει τη σημασία των λανθανόντων περιεχομένων του λόγου του αναλυόμενου.

Η νοηματοδότηση είναι τελικά το ζητούμενο και για τον Ferro. Οι έννοιες αναλυτικό πεδίο, όνειρο, ονειροπόληση, αφήγηση, τραύμα, στοιχεία άλφα και βήτα, μετασχηματισμοί, έννοιες που έχουν δημιουργηθεί από τον Bion, τον Ogden, τον ίδιο τον Ferro και άλλους σύγχρονους ψυχαναλυτές συνθέτουν το εννοιολογικό οπλοστάσιό του. Με αυτό εισέρχεται στις δύσκολες ψυχικές περιοχές των ασθενών του και τους συνοδεύει στις κινήσεις τους που αφορούν τη διερεύνηση των ψυχικών σχηματισμών που πρέπει να αναλυθούν και να μετασχηματισθούν. Άλλες φορές, και αυτές είναι οι δυσκολότερες περιπτώσεις, οι ψυχικοί σχηματισμοί του ασθενούς δεν υφίστανται ως τέτοιοι και υπάρχουν μόνο οι πρώτες ωμές εγγραφές της εμπειρίας. Στην περίπτωση αυτή η απουσία ψυχισμού είναι ακριβώς η νόσος που πρέπει να αντιμετωπισθεί με τη δημιουργία εξαρχής ψυχικών σχηματισμών. Εξάλλου, ο αναλυτής δεν συνοδεύει μόνο τους ασθενείς του, λέει ο ομιλητής, αλλά συμμετέχει και ο ίδιος με τον δικό του ψυχισμό στη διεργασία. Χωρίς αυτό δεν μπορεί να υπάρξει ανάλυση.

Εκείνο που αξιώνεται από τον αναλυτή κατά τον Ferro είναι η ακεραιότητα της δικής του λειτουργίας άλφα. Ο Ferro

χρησιμοποιεί αυτή την έννοια του Bion για να εννοήσει την ακεραιότητα της λειτουργίας της σκέψης και του συναισθήματος η οποία προκύπτει από μία σύνθετη συνλειτουργία του συνόλου των ψυχικών σχηματισμών. Η λειτουργία άλφα είναι λοιπόν, με αυτή τη λογική, αυτό που μετατρέπει την πρωτογενή αισθητηριακή και αντιληπτική εμπειρία σε ψυχικά ενεργό οντότητα. Ψυχικά ενεργός σχηματισμός είναι αυτός που λειτουργεί χρησιμοποιώντας ταυτοχρόνως την ενορμητική, τη συναισθηματική, τη φαντασιωτική, την αναπαραστασιακή και τη συμβολοποιητική λειτουργία.

Ο αναλυτής χρησιμοποιεί λοιπόν τη δική του ψυχική ικανότητα για να ευοδωθούν στον ασθενή οι απόπειρες του ψυχικού οργάνου να μορφοποιήσει σχηματισμούς στο εσωτερικό του, ικανούς να παραγάγουν ψυχικό έργο. Με αυτή τη λογική το ψυχικό όργανο βρίσκεται συνεχώς μέσα σε διαδικασίες επεξεργασίας των βιωμάτων του παρόντος αλλά και εκείνων του παρελθόντος και δη των τραυματικών. Τα βιώματα μάλιστα του παρελθόντος στο εσωτερικό της αναλυτικής συναλλαγής δεν διαφοροποιούνται ουσιαστικά από εκείνα του παρόντος κατά τον Ferro, αφού χρησιμοποιούνται με παρόμοιο τρόπο ως υλικά του «εδώ και τώρα» της αναλυτικής συναλλαγής. Όμως ο Ferro θεωρεί εξαιρετικά σημαντική τη δυνατότητα του αναλυτικού πεδίου να αφήνει να αναπνυχθούν στο εσωτερικό

του μεταβιβαστικές καταστάσεις οι οποίες αναπαράγουν τις πιο τραυματικές και τοξικές για τον ψυχισμό ψυχικές εμπειρίες του ασθενούς με σκοπό να μπορέσει ο ψυχισμός αυτός να τις σκεφθεί και να τις μετασχηματίσει. Το τραύμα χαρακτηρίζεται ακριβώς από την αδυναμία του ψυχισμού να το εντάξει στους κόλπους του και υπάρχει στον χώρο του ψυχισμού ως τρέπα ή ως γκριζά περιοχή η οποία παραμορφώνει τους ψυχικούς σχηματισμούς ή τους εμποδίζει να λειτουργήσουν.

Ο Ferro καταλήγει να υποστηρίξει ότι το αναλυτικό πλαίσιο πρέπει να νοσήσει και αυτό με τη σειρά του για να μπορέσει να διαδραματίσει τον ρόλο του. Η μεταβιβαστική αναβίωση στο εσωτερικό της ανάλυσης των τραυματικών εμπειριών διαγράφεται καθαρά κατά τη συζήτηση με τον Ferro της περίπτωσης του Φώτη Μλόμπου, αποσπάσματα της οποίας παρουσιάζουμε.

Παρατίθεται στη συνέχεια μία σύνοψη των απόψεων του Peter Wegner από την ομιλία του «*Η προσανατολισμένη στη διεργασία ψυχαναλυτική εργασία της πρώτης συνέντευξης. Η σημασία της εναρκτήριας σκηνης*». Ο Wegner αναφέρεται, στηριζόμενος σε κλινικό υλικό, στη σημασία και τον ρόλο της πρώτης αναλυτικής συνέντευξης. Σημαντικό είναι το ενδιαφέρον του για τη λειτουργία αναγνώρισης από τον αναλυτή της ασυνειδήτης συνιστώσας των συναλλαγών μεταξύ αναλυτή και αναλυόμενου και συνεπώς της μεταβιβαστικής-αντιμεταβιβαστικής σχέσης, ευθύς εξαρχής.

Ο Wegner θεωρεί ότι στην «Εναρκτήρια Σκηνή», η οποία συγκροτείται κατά την πρώτη συνέντευξη, μορφοποιούνται υπό μορφή σεναρίου και σκηνης σημαντικά αρχαϊκά ψυχικά περιεχόμενα του αναλυόμενου, προγενετήσια και προοιδιπόδεια, ρηματοποιημένα ή εξωλεκτικά, τα

Το ΔΕΛΤΙΟ της ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ είναι τρίμηνη έκδοση της ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ • Ιδιοκτήτης ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ • Εκδότις ΑΡΙΣΤΕΑ ΣΚΟΥΛΙΚΑ • Συντακτική Επιτροπή Δελτίου ΑΡΙΣΤΕΑ ΣΚΟΥΛΙΚΑ, ΚΩΣΤΑΣ ΖΕΡΒΟΣ, ΧΡΗΣΤΟΣ ΖΕΡΒΗΣ • Συντονιστής Επιτροπής Ιστοσελίδας ΝΙΚΟΣ ΛΑΜΝΙΑΔΗΣ • Συντακτική Επιτροπή Ιστοσελίδας ΝΙΚΟΣ ΛΑΜΝΙΑΔΗΣ, ΙΑΚΩΒΟΣ ΚΛΕΩΠΑΣ, ΑΡΙΕΛΛΑ ΑΣΣΕΡ • Γλωσσική Επιμέλεια ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΚΟΨΙΔΑ • Γραμματεία ANNA ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ • Διεύθυνση ΜΟΝΗΣ ΠΕΤΡΑΚΗ 4, ΑΘΗΝΑ 115 21, ΤΗΛ.: 210 721 4662, FAX: 210 721 4662, www.psychanalysis.gr, E-mail: administration@psychoanalysis.gr • Εκδόσεις META, Πουλχερίας 4-6, Αθήνα 114 73, Τηλ.: 210 7245 735, 210 7230 639, www.sakeld@otenet.gr

οποία συνιστούν και τον πυρήνα της παθολογικής του οργάνωσης. Συχνά έχουν να κάνουν με την πρωταρχική σχέση με το βασικό αντικείμενο.

Εξετάζει επίσης το διαγνωστικό διάβημα του αναλυτή, το οποίο θεωρεί οργανωμένη εργασία που στηρίζεται σε τριών ειδών πληροφορίες: τις αντικειμενικές, τις υποκειμενικές και τις πληροφορίες που παραδίδει στο εδώ και τώρα η «εναρκτήρια σκηνή». Είναι σημαντικό ότι η τελευταία καταγράφει την εμπειρία της παρούσας κατάστασης στο σύνολό της. Η εκμετάλλευση κατά την εργασία της πρώτης συνέντευξης των στοιχείων αυτών επιτρέπει στον αναλυτή μία ερμηνευτική δράση από την αρχή. Αυτό είναι καίριο στη λογική του Wegner, ο οποίος θεωρεί ότι το πλεονέκτημα της ερμηνευτικής δράσης εξαρχής, δηλαδή της αναφοράς στις ασυνείδητες συγκρούσεις του αναλυόμενου από την πρώτη συνέντευξη, είναι ότι αφενός δίδεται στον αναλυόμενο το στίγμα της προτεινόμενης εργασίας (η πρώτη συνέντευξη μπορεί έτσι να αποβεί σημαντική αναλυτική εμπειρία για τον ασθενή) και αφετέρου ο αναλυτής μπορεί μέσω αυτού να αποκομίσει σημαντικές πληροφορίες για την ψυχική λειτουργία του υποκειμένου, για το οποίο χρειάζεται να διατυπώσει μια θεραπευτική πρόταση. Με την αλλαγή του πεδίου αναφοράς και την επιλογή ως τέτοιου του ασυνείδητου πεδίου ανοίγει ένας χώρος όπου η νοηματοδότηση είναι εφικτή.

Κατά τη συζήτηση της περίπτωσης του Νίκου Λαμνίδη με τον Wegner αναφέρεται επιπλέον η σημασία της διαγνωστικής προσπάθειας του ίδιου του ασθενούς δίπλα σε εκείνη του αναλυτή. Παρατίθεται η άποψη του Wegner ότι στη διάρκεια της διαδικασίας αυτής ο αναλυτής απέχει των ικανοποιήσεων είτε σε επίπεδο Εκείνου είτε σε επίπεδο Υπέρ Εγώ. Επίσης καταδεικνύεται στην πράξη αυτό που ο Wegner

ονομάζει «ελεύθερα κυμαινόμενη ενδοσκοπήση» και θεωρεί σημαντικό εργαλείο του αναλυτή, το οποίο κινείται στον αντίποδα, κατά κάποιον τρόπο, της ελεύθερα κυμαινόμενης προσοχής.

Η ομιλία της Ιωάννας Παναγιωτοπούλου-Αχειμάστου «Ο βράχος του βιολογικού και η αντιμεταβίβαση» παρατίθεται στη συνέχεια. Στο κείμενο αυτό, το οποίο παρουσιάστηκε στο Συνέδριο των Γαλλόφωνων Ψυχαναλυτών το 2010 στην Αθήνα, η Παναγιωτοπούλου εξετάζει, με σημείο εκκίνησης κλινικό υλικό, την άποψη του Φρόυντ για τον βράχο του βιολογικού. Είναι μία άποψη του 1937, στην οποία ο Φρόυντ επεξεργάζεται το ζήτημα των πιο ισχυρών αντιστάσεων της μεταβίβασης, που αποτελούν και στα δύο φύλα ένα όριο, πέρα από το οποίο μειώνονται σημαντικά οι δυνατότητες για αναλυτική εργασία. Η Παναγιωτοπούλου, προκειμένου να εξερευνήσει το φαινόμενο αυτό, εστιάζεται ιδιαίτερα στις αντιμεταβιβαστικές εκδηλώσεις που παρατηρούνται στο πλαίσιο αυτής της κλινικής πραγματικότητας. Συγκεκριμένα, διερωτάται αν ο αναλυτής μπορεί να συμπλέει ασυνείδητα με μία άρνηση του αναλυόμενου να αφεθεί σε βαθύτερη μεταβιβαστική παλινδρόμηση ή κατά πόσο μπορεί ο αναλυτής να υιοθετεί μια στάση άρνησης της παθητικότητας σε συντονισμό με την αντίστοιχη του αναλυόμενου. Εξάλλου, εξετάζει την υπόθεση ότι το στοιχείο του βιολογικού που υποστασιοποιεί την ακραία αντίσταση που αναφέραμε μπορεί να συνδέεται άλλοτε με αρχέγονα στοιχεία του ψυχισμού που δεν έχουν υποστεί ψυχική επεξεργασία και άλλοτε με τραυματισμούς που συνδέονται με οργανικές ασθένειες.

Το τεύχος κλείνει με την τιμητική αναφορά στον τόμο *Θεμέλιο της ψυχιατρικής ο συναισθηματικός δεσμός θεραπευτή-θεραπευόμενου* όπου ιχνηλατείται η επιστημονική παρουσία και δράση του

Παναγιώτη Σακελλαρόπουλου σε χρονικό διάστημα σαράντα και πλέον χρόνων. Στο βιβλίο *εξάλλου Ο Hölderlin και το ζήτημα του πατέρα* εξερευνάται η περίοδος της ζωής του ποιητή κατά την οποία εμφανίσθηκαν οι πρόδρομες εκδηλώσεις της ψύχωσης, με στόχο να διερευνηθεί αν ο Hölderlin μπορεί να φωτίσει με νέο φως την προβληματική της τρέλας. Παρατίθενται τέλος αναφορές στις σκέψεις της Catherine Chabert όπου εξερευνά τις ποικίλες πτυχές του θέματος της γυναικειάς σεξουαλικότητας.

Εκδηλώσεις ΕΨΕ

• 6-7 Απριλίου 2012

Cecilio Pianagua, διδάσκων αναλυτής
Αμερικανικής Ψυχαναλυτικής
Ένωσης, μέλος Ψυχαναλυτικής
Εταιρείας Μαδρίτης
Α. «Προβλήματα και συγχύσεις από την αντιμεταβίβαση».
Β. Σχολιασμός κλινικού υλικού

• 21-22 Σεπτεμβρίου 2012

Marilia Aisenstein, διδάσκουσα
αναλύτρια Ελληνικής Ψυχαναλυτικής
Εταιρείας και Ψυχαναλυτικής
Εταιρείας Παρισιού
Α. «Το νόημα και ο συμβολισμός της αμοιβής στην ψυχανάλυση. Η επιρροή της οικονομικής κρίσης στη διαχείριση της αμοιβής».
Β. Σχολιασμός κλινικού υλικού

• 23-25 Νοεμβρίου 2012

Jonathan Sklar, διδάσκων αναλυτής
Βρετανικής Ψυχαναλυτικής
Εταιρείας
Α. «Ψυχανάλυση, εκπαίδευση και το ευρωπαϊκό ασυνείδητο».
Β. Σχολιασμός κλινικού υλικού

• 19-21 Απριλίου 2013

Ronald Britton, διδάσκων αναλυτής
Βρετανικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας
Α. Ο τίτλος της εργασίας θα ανακοινωθεί.
Β. Σχολιασμός κλινικού υλικού

André Green

Την Κυριακή, 22 Ιανουαρίου 2012, στις 6 το απόγευμα στο σπίτι του στο Παρίσι, τελείωσε η πορεία του André Green, συναδέλφου και φίλου του οποίου η δουλειά σημάδεψε βαθιά τον διεθνή ψυχαναλυτικό χώρο.

Η απώλεια μετράει βαριά για όσους είχε αγγίξει το εύρος της σκέψης ενός ανθρώπου που στα εξήντα χρόνια της δραστηριότητός του πλούτισε γνωστικά και συναισθηματικά αρκετές γενιές ψυχαναλυτών. Πιστεύω εξάλλου ότι ο André Green αφήνει για πολλούς μεταγενέστερους πνευματική παραγωγή που ο θάνατός του δεν θα σβήσει.

Οι συνδέσεις που επέτυχε μεταξύ θεωρίας και κλινικής για την κατανόηση των μη νευρωτικών ασθενών· η ανάδειξη του συναισθήματος που διαμορφώνει την «ζωντανή ομιλία», και ιδίως τον λόγο κατά την ψυχαναλυτική συνάντηση· οι μελέτες για τον ναρκισσισμό και την τριαδικότητα· το σύμπλεγμα της νεκρής μητέρας· η περιβάλλουσα μητρική δομή ως μήτρα της σκέψης, όπως και η συμβολή του στην μελέτη της γλώσσας που άνοιξε το πεδίο στην αντίληψη της διπλής αναπαραστατικότητας (όργανο του λόγου / όργανο ψυχικό) και της διπλής αναφοράς (αντικείμενο εξωτερικό / αντικείμενο εσωτερικό), είναι μερικά μόνον από όσα ο Green προσέφερε στην ψυχαναλυτική κοινότητα προεκτείνοντας την σκέψη του Freud. Οι μεταφράσεις των κειμένων του είναι πολλές σε διάφορες γλώσσες.

Υπήρξε από τους λίγους ψυχαναλυτές που κράτησαν διάλογο συνεχή με φιλοσόφους, φιλόλογους, ανθρωπολόγους, νευροφυσιολόγους, βιολόγους, αλλά και με ανθρώπους των τεχνών.

Περιηγήσεις ανάμεσα σε κείμενα του William Shakespeare, του Marcel Proust, του Jorge Louis Borges, του Joseph Conrad, του Henry James, οι ψυχαναλυτικές διερευνήσεις του Green ανέδειξαν την σχέση μεταξύ ποιητικού δημιουργήματος και ασυνειδήτου. Πέρα από αυτό, οι αναφορές του στις ελληνικές τραγωδίες μαρτυρούν ότι ο Οιδίπους, ο Ορέστης, η Ιφιγένεια, η Αντιγόνη, ο Αίας, ήταν γι' αυτόν μορφές με τις οποίες είχε στηθεί το φαντασιακό του δυτικού πολιτισμού. Και όπως λέει στο έργο του που αφορά την αποσύνδεση¹ «σε καμία άλλη μυθολογία (πλην της ελληνικής) και σε κανέναν πολιτισμό, οι άνθρωποι δεν τοποθετήθηκαν με τέτοια οξυβέλεια εν σχέσει με την επιθυμία».

Η αγάπη του για το ελληνικό πνεύμα ξεκινούσε από το «γνώρισε τον εαυτόν σου» των Δελφών και συνόδευε τις ιδέες που διατρέχουν τα κείμενα των ελλήνων φιλοσόφων, ακολουθώντας όσα υφαίνονται περιλαμβάνοντας και σπαράγματα του ασυνειδήτου.

Όταν ξεκίνησα κάποιες συζητήσεις για να εκδοθεί το βιβλίο *Ψυχανάλυση και ελληνική παιδεία*², μου είπε: «Θα ακολουθήσωμε λοιπόν την Ελληνίδα. Καλός οιωνός».

Ο Green αγαπούσε την Ελλάδα. Πολλά από τα καλοκαίρια της ζωής του τα πέρασε στην χώρα μας και ποτέ δεν αρνήθηκε πρόταση να έρθει να εργασθεί εδώ.

Γεννημένος (1927) και μεγαλωμένος στο Κάιρο, θεωρούσε τον εαυτόν του «μεσογειακό» και γι' αυτό τον μάγευε το φως της Ελλάδος. Είχε όμως την δίψα της προσεγγίσεως διαφόρων απόψεων.

Ως πρόεδρος της Γαλλικής Εταιρείας (1986-1989) ήταν από τους πρώτους που προώθησε συναντήσεις στις οποίες μετείχε το ευρύ κοινό και ως αντιπρόεδρος της I.P.A. (1975-1977) αναζήτησε την αποκατάσταση επαφών μεταξύ των ψυχαναλυτών διαφόρων χωρών και χώρων.

Ασυμβίβαστος ως προς τις ιδέες στις οποίες πίστευε και την ηθική του ψυχαναλυτού, ανεχόταν δύσκολα την ημιμάθεια και η φήμη ως ανθρώπου που δεν έκανε εύκολες τις επαφές τον ακολουθούσε. Ωστόσο, αν και μπορούσε να είναι πολύ δηκτικός για όσους δεν συμπαθούσε, ήταν και φίλος πιστός, που ήξερε, όταν ήθελε, να κρατάει την συνέχεια του νήματος.

Πιστεύω ότι αποτελεί παράδειγμα για την επαναληπτική αναγνώριση σε όσους τροφοδότησαν την σκέψη του, μεταξύ άλλων του Henry Ey, του Jacques Lacan, του Donald Winnicott. Όσο για τον S. Freud, μπορεί κανείς να πει ότι τον ακολούθησε πιστά, ενώ ταυτοχρόνως διαπλάτυνε όψεις της φροϋδικής θεωρίας και πρακτικής. Σε ένα από τα τελευταία έργα του μίλησε για τις αυταπάτες και τις απογοητεύσεις που συναντά κανείς στην ψυχανάλυση, αλλά και για τις προοπτικές που προσφέρει.

Μέχρι προχθές που έφυγε, πολλοί θεωρούσαν τον Green ως τον σημαντικότερο εν ζωή ψυχαναλυτή. Άλλοι σημείωναν κυρίως το ασυμβίβαστο και προκλητικό της προσωπικότητος. Νομίζω ότι πέρα από όλα αυτά, ο A. Green αξίζει να μείνει στην μνήμη των ψυχαναλυτών για όσα δείχνουν τον άνθρωπο: την ειλικρίνεια στην αναγνώριση των δυσκολιών (έγραψε για τις τρεις ψυχανάλυσεις του) και για τον τρόπο με τον οποίον αντιμετώπισε αποτυχίες³.

Για την ελευθερία του πνεύματος, για την πιστότητα στον ψυχαναλυτικό λόγο, για το θάρρος της αναμετρήσεως με το άγνωστο, ανήκει στον André Green φόρος τιμής.

ANNA ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΥ

1. Green, A. (1992), *La déliaison*, Παρίσι, Belles Lettres.

2. *Psychanalyse et culture Grecque*, Παρίσι, Belles Lettres, 1980.

3. Green, A. (1994), *Un psychanalyste engagé*, Παρίσι, Calmann Lévy, σελ. 67.

Θεραπευτική δράση και πρόσωπα του αναλυτικού χώρου

Antonino Ferro

Ο Antonino Ferro παρουσίασε τη σκέψη του γύρω από τα ζητήματα του τραύματος, του ονείρου, της ονειροπόλησης και του αναλυτικού πεδίου. Ψυχαναλυτικές έννοιες όπως η λειτουργία άλφα και οι μετασχηματισμοί κατά Bion καταλαμβάνουν σημαντική θέση στο θεωρητικό του οπλοστάσιο. Στην εισήγησή του δηλώνει τη θεωρητική του εγγύτητα με τον Bion και τους συνεχιστές του, με κύριο εκπρόσωπο τον Thomas Ogden. Κατά τον Ferro ο Bion μετατόπισε το επίκεντρο από το συμβολικό περιεχόμενο των σκέψεων στην ίδια τη διαδικασία παραγωγής της σκέψης και από το συμβολικό νόημα των ονείρων στη διαδικασία του ονείρου. Αναφερόμενος σε ασθενείς με πρώιμους τραυματισμούς και διαταραχές της συμβολικής λειτουργίας υποστηρίζει ότι εμφανίζεται επανενεργοποίηση της τραυματικής εμπειρίας εντός του αναλυτικού πεδίου, γεγονός που επιτρέπει να εμπεριεχθεί, να συμβολοποιηθεί και να ψυχικοποιηθεί με τελικό σκοπό τη νοηματοδότηση του τραύματος.

Ο ομιλητής δίνει ειδική έμφαση στα όνειρα που ο ασθενής δεν μπορεί ακόμα να ονειρευτεί λόγω της ελλειμματικής ικανότητας συμβολοποίησης-ψυχικοποίησης και προτείνει να προσφέρει ο αναλυτής τη δική του ικανότητα ονειροπόλησης ώστε να ονειρευτούν από κοινού. Αυτό συμβαίνει επειδή στο αναλυτικό πεδίο ερχόμαστε συχνά αντιμέτωποι με υπερβολική παραγωγή αισθητηριακότητας και με μειωμένη ικανότητα για δευτερογενή επεξεργασία. Η

απουσία λειτουργίας άλφα¹ στον ασθενή και η εξ αυτής ελλειμματική ικανότητα ονειροπόλησης είναι συνώνυμη με το γεγονός ότι ο ψυχισμός του ασθενούς δεν μπορεί να χρησιμοποιήσει τις βιωμένες συναισθηματικές εμπειρίες του παρόντος και του παρελθόντος. Όμως, ένα υποκείμενο που στερείται της ικανότητας του ονειρεύεσθαι καθώς και της ικανοποίησης που προκύπτει από τη διαδικασία της ονειροπόλησης είναι παγιδευμένο σε έναν αμετάβλητο χρηστικό κόσμο. Ο Ferro διατυπώνει την άποψη ότι το κεντρικό θέμα δεν είναι τόσο η συσσώρευση στοιχείων βήτα όσο το έλλειμμα της λειτουργίας άλφα, εξαιτίας μιας πολύ πρώιμης αποτυχίας των σχέσεων με το βασικό αντικείμενο που έχει αποκλείσει την εσωτερίκευση της λειτουργίας άλφα, αρχέγονου συστατικού κάθε είδους ψυχικής ζωής. Στόχος της θεραπείας είναι η μετάβαση από την υπερβολική αισθητηριακότητα στην ικανότητα για σκέψη. Για να επιτευχθεί η μετάβαση αυτή είναι απαραίτητο να κατασκευαστεί ένα περιέχον, η ανάλυση, ικανό να δεχτεί τις προβλητικές ταυτίσεις του ασθενούς.

Η επανάληψη των προβολών των στοιχείων βήτα, η αποδοχή τους από τον αναλυτή και ο μετασχηματισμός τους σε εικόνες, είναι λοιπόν μία λειτουργία της ανάλυσης όπως την εννοεί ο Ferro. Μπορούμε να δούμε το αναλυτικό περιέχον σαν ένα καλάθι που δίνει χώρο για να εισαχθούν τα συναισθήματα και οι σκέψεις που εξελίσσονται και διαπλέκονται στην ψυχική ζωή του ασθενούς. Η λειτουργία του αναλυτή με αυτή την έννοια δημιουργεί

έναν ιστό απαρτίωσης του μη αναπαραστήσιμου και προωθεί την επεξεργασία των αισθητηριακών εγγράφων και τη μετατροπή τους σε φαντασιώσεις και σε συμβολική σκέψη.

Ως πρώτο στόχο της ανάλυσης ο Ferro θέτει λοιπόν την «εξημέρωση», τη μετατροπή των ανεπεξέργαστων αισθητηριακών δεδομένων, στοιχείων βήτα σε στοιχεία άλφα, και την ενεργοποίηση των ψυχικών διεργασιών, κυρίως μέσω της ονειροπόλησης και της παραγωγής φαντασιώσεων και ονείρων. Ο αναλυτής χρειάζεται να «χωνέψει» τα ακατέργαστα στοιχεία βήτα, όπως μία μητέρα, και να τα επιστρέφει ώστε να εσωτερικευτούν και να απαρτιωθούν στο ψυχικό όργανο του ασθενούς. Η δευτερογενής σκέψη χρειάζεται να ενεργοποιηθεί, να υπάρξει, για να αντιμετωπιστούν, λέει ο Ferro, οι ονειρικές σκέψεις. Η σκέψη που ανήκει στον χώρο των δευτερογενών διαδικασιών είναι επομένως ένα περιέχον των πρωτογενών διαδικασιών (σκέψεις του ονείρου) και η περιέχουσα λειτουργία του αναλυτή γίνεται ομπρέλα-προστασία, ούτως ώστε τα εισβάλλοντα ανεπεξέργαστα και διάχυτα στοιχεία να μπορέσουν να συνδεθούν με τις συγκινησιακές εμπειρίες του ασθενούς. Κατά αυτόν τον τρόπο μπορούν να παραχθούν τα αναλυτικά αντικείμενα, δηλαδή να δημιουργηθούν νοήματα.

Ο ασθενής αποκτά σταδιακά ικανότητα επένδυσης των σκέψεων του ονείρου και των φαντασιώσεων και με όχημα την αφήγηση κινείται προς αναπαραστάσεις και

1. W. Bion, *Learning from experience*, 1963, Karnac.

συναισθήματα. Το ψυχικό όργανο του ασθενούς αποκτά προοδευτικά αντοχή και μπορεί να υποστηρίξει τις παλινδρομικές (πρόσθιο και οπισθοδρομικές) κινήσεις επένδυσης των ψυχικών υλικών κατά τη διάρκεια της ψυχαναλυτικής διαδικασίας. Ο ομιλητής υποστηρίζει ότι πρέπει να φέρουμε τα «τρομερά πράγματα» στο αναλυτικό πεδίο, να επαναληφθεί το τραύμα, να εκφραστούν με συμβολικό τρόπο επώδυνα συναισθήματα οργής και θλίψης μέσα από το όνειρο και τον λόγο, προκειμένου να συντελεστεί η απαρτίωσή τους από το Εγώ του ασθενούς. Ο αναλυτής, λέει ο Ferro, χρειάζεται να βρίσκεται σε ψυχική κατάσταση ονειροπόλησης, ανοιχτή στις προβλητικές ταυτίσεις του ασθενούς. Αυτό μπορεί να συμβεί μόνο όταν στην επικοινωνία μεταξύ ονειροπόλησης και προβλητικών ταυτίσεων δεν υπάρχει κανένα εμπόδιο.

Είναι αναμενόμενο συνεπώς να ερχόμαστε σε επαφή στο αναλυτικό πεδίο με βίαιες φαντασιώσεις, ωμά πρωτόγονα στοιχεία σεξουαλικότητας ή βίαιες σκηνές όπως αυτές του σύγχρονου κινηματογράφου. Ο Ferro αναφέρει ως παράδειγμα ταινίες του Quentin Tarantino, όπου εκτυλίσσονται σκηνές εξαιρετικής βίας. Οι σκηνές αυτές δεν είναι ιστορίες της παιδικής ηλικίας αλλά επίκαιρες παραγωγές. Το αναλυτικό πεδίο γίνεται με τον τρόπο αυτό μήτρα (matrix) πλήθους σεναρίων και πιθανών ταξιδιών, υπό τον όρο ότι συντελείται η μετατροπή των στοιχείων βήτα σε στοιχεία άλφα. Οι μετασχηματισμοί προκύπτουν από την αύξηση της ικανότητας του ασθενούς για σκέψη.

Ο ομιλητής δίνει έμφαση στις παλινδρομικές κινήσεις του ψυχισμού κατά τη διάρκεια της αναλυτικής διαδικασίας, κινήσεις του ασθενούς από και προς το ασυνείδητο, αλλά και του αναλυτή.

Τονίζει ότι η ψυχαναλυτική διεργασία προκύπτει από μια συνεχή αλληλεπίδραση ανάμεσα στον αναλυτή και τον αναλυόμενο και αφορά ταυτοχρόνως και τους δύο. Προτείνει συνεπώς ένα μοντέλο αλληλοδιαπλοκής μεταξύ δύο υποκειμένων που επικοινωνούν και θεωρεί ότι έχει την ίδια βαρύτητα η συμμετοχή και των δύο στο αναλυτικό πεδίο. Τα δύο ψυχικά συστήματα συν-κατασκευάζουν, μέσω της επεξεργασίας και σύνδεσης των διεγέρσεων, τα αναλυτικά αντικείμενα, δηλαδή παράγουν νοήματα.

Οι ψυχικές αυτές κινήσεις μπορούν να προκύψουν μέσω των αφηγήσεων –των συνεχών δηλαδή αφηγηματικών μετασχηματισμών– οι οποίες (αφηγήσεις) συγκροτούν το οικοδόμημα του αναλυτικού πεδίου και προκύπτουν από μία αυθεντική διαλογική συνεργασία, ως δημιούργημα του νου των δύο «συμπαικτών». Η αφήγηση, σύμφωνα με τον ομιλητή, είναι ένας τρόπος ύπαρξης κατά την αναλυτική συνεδρία, στην οποία ο αναλυτής μοιράζεται την προσπάθεια δημιουργίας νοήματος πάνω σε μια δυνατή διαλογική βάση, χωρίς ιδιαίτερες ερμηνευτικές τομές. Ο Ferro θεωρεί την ψυχαναλυτική διαδικασία ως εμπειρία κατά την οποία ο αναλυτής και ο ασθενής διαπλέκονται σε ένα πείραμα μέσα στο αναλυτικό πεδίο, πείραμα σχεδιασμένο για να δημιουργήσει ειδικές συνθήκες, εντός των οποίων, με τη δραστήρια συμμετοχή και των δύο, ο ασθενής θα μπορέσει να «ονειρευτεί».

Η συναισθηματική εμπλοκή του αναλυτή και η διανοητική πλευρά της νοηματοδότησης από την πλευρά του αποτελούν αδιαχώριστες πλευρές της αναλυτικής λειτουργίας. Η έμφαση σε μία από τις δύο πλευρές εξαρτάται από τις ειδικές συνθήκες που έχουν

εγκατασταθεί στο διαπροσωπικό αναλυτικό πεδίο. Κάθε αναλυτική συνεδρία μπορεί έτσι να ιδωθεί σαν μια εκ νέου αφήγηση των συναισθηματικών γεγονότων του πεδίου. Αυτό μπορεί να διατυπωθεί σε πολλές και ποικίλες διαλέκτους, για παράδειγμα εκείνης που χρησιμοποιεί το θέμα «εργασία του ασθενούς», ή το θέμα «ερωτική σχέση», ή τέλος το θέμα «ένα ταξιδιωτικό χρονικό». Ο αναλυτής εστιάζει επίσης την προσοχή του στις φιγούρες «characters» που παράγει το αναλυτικό πεδίο μέσω μιας διαδικασίας σταθερής κατασκευής και αποδόμησης ονειρικών σκέψεων, εφόσον το αναλυτικό πεδίο βρίσκεται σταθερά υπό αφήγηση και διατρέχεται από την αφηγηματική ροή. Με την έννοια «characters» ο Ferro σκέφτεται τα εσωτερικευμένα αντικείμενα του ασθενή που προβάλλονται στον αναλυτή, ο οποίος λειτουργεί ως ένα είδος οθόνης.

Ο Ferro δίνει εξάλλου ιδιαίτερη σημασία στις μεταλλαγές των ονείρων στην ψυχαναλυτική διαδικασία. Η πιο σημαντική πλευρά αυτού του μοντέλου είναι ότι προσανατολίζεται περισσότερο στην ανάπτυξη της ικανότητας του ονειρεύεσθαι και επικεντρώνεται λιγότερο στην ανάλυση των αμυνών, των απωθήσεων ή των διχοτομήσεων. Προτείνει για τον σκοπό αυτό ερμηνείες μη κορεσμένες με νόημα, οι οποίες ανοίγουν δρόμους σε καινούργια νοήματα και επιτρέπουν την αφηγηματική ανάπτυξη. Ο ασθενής συμβάλλει στην αφηγηματική ανάπτυξη δημιουργώντας συνεχώς νέο αφηγηματικό υλικό. Ο Ferro αναφέρεται στη συνέχεια στη σταδιακή προετοιμασία του ασθενούς για τις ερμηνείες. Βασιζόμενος στην έννοια των «μετασχηματισμών» του Bion, ο Ferro υποστηρίζει ότι οι μεταλλακτικές στιγμές

επιφέρουν ανανέωση του ψυχικού υλικού και έτσι αυξάνεται η δυνατότητα μετασχηματισμού των αντιληπτικών δεδομένων σε συναισθήματα και σκέψεις που συνδέονται με τις εμπειρίες.

Η σταδιακά ανακτημένη ικανότητα ονειροπόλησης του ασθενούς δημιουργεί νέα, ζωντανά σενάρια που αναπτύσσονται κατά τη διάρκεια της θεραπείας και συντελούν ώστε να επιτευχθεί μια αναδιοργάνωση της ψυχικής του ζωής με εντατικοποίηση της λειτουργίας άλφα.

Κατά τη διαδικασία της ονειροπόλησης μπορεί ο ασθενής να έλθει σε επαφή με ψυχικά στοιχεία και να τα εικονοποιήσει. Σε αυτό το πλαίσιο, μια εικόνα που είναι απωθημένη, αναδύεται και μπορεί ο ασθενής να την δει νοερά. Αυτό είναι το πιο υψηλό επίπεδο επαφής που μπορεί να επιτύχει ο νους με τον εαυτό του. Τα νέα σενάρια που προκύπτουν κατασκευάζονται συν τω χρόνω από τις νέες εμπειρίες, είναι πιο επεξεργασμένα και προσεγγίζουν την πραγματικότητα.

Ο Ferro αναφέρεται εν συνεχεία στη «μόλυνση» του αναλυτικού πεδίου και στον μετασχηματισμό του στην πορεία της αναλυτικής διαδικασίας με σκοπό να γίνει λιγότερο «τοξικό». Ο ομιλητής δίνει επίσης έμφαση στη ρευστότητα του αναλυτικού πεδίου. Οι διαδικασίες στο εσωτερικό του χαρακτηρίζονται από συνεχή μεταβολή-εναλλαγή, καθώς συγκροτούνται αλλά και διατρέχονται από ενορμήσεις, συναισθήματα και πρωτο-συγκινήσεις που ανήκουν στο αναλυτικό ζεύγος και μετασχηματίζονται σταθερά μέσα από ρευστές αφηγήσεις, με συνεχή παραγωγή στοιχείων άλφα και νέων νοημάτων. Ο Ferro τονίζει ότι δεν κάνει καμία διάκριση μεταξύ των διαφόρων μορφών επικοινωνίας του ασθενούς,

ονείρων, αφηγήσεων, αναμνήσεων της παιδικής ηλικίας, ανεκδότων, αλλά περισσότερο προσπαθεί να έρθει σε επαφή με τα στοιχεία άλφα, με την αφηγηματική ακολουθία των στοιχείων άλφα, ή με τα αφηγηματικά παράγωγα των στοιχείων αυτών.

Ανάλογη με του αναλυτή δραστηριότητα ονειροπόλησης ανευρίσκεται σε λειτουργία και στον ασθενή και είναι διά μέσου αυτής που συλλαμβάνει σε βάθος και απαντά σε κάθε ερμηνευτικό ή μη ερμηνευτικό ερέθισμα από τον αναλυτή. Η βασική αυτή δραστηριότητα ονειροπόλησης είναι η μηχανή της ψυχικής ζωής. Η ψυχική υγεία, η νόσος, ή ο πόνος εξαρτώνται από τη λειτουργικότητα, ή τη δυσλειτουργία της.

Σκοπός της ανάλυσης, παρατηρεί ο Ferro, είναι πριν από όλα η ανάπτυξη της ικανότητας του ασθενούς να υφαίνει εικόνες. Θεωρεί ότι η δεκτικότητα του αναλυτή μαζί με την ονειροπόληση και τους συναισθηματικούς μετασχηματισμούς αποτελούν τη βάση για την εξέλιξη και τον εμπλουτισμό της λειτουργίας άλφα του ασθενούς, η οποία πραγματοποιείται, όπως αναφέρθηκε, μέσω μιας σιωπηλής λειτουργίας εσωτερίκευσης της ψυχικής λειτουργίας του αναλυτή.

Ο ομιλητής επεξεργάζεται στη συνέχεια το θέμα των μετασχηματισμών. Οι ψυχικοί μετασχηματισμοί του ασθενούς στην ανάλυση μπορούν να ταξινομηθούν σε μικρο-μετασχηματισμούς, μακρο-μετασχηματισμούς και αφηγηματικούς μετασχηματισμούς. Ο Ferro θεωρεί ότι πολλά τμήματα μικρο-μετασχηματισμών συνιστούν τον τελικό μακρο-μετασχηματισμό που διακρίνεται από σταθερότητα και οδηγεί σε αναδιοργανωτικές ψυχικές κινήσεις. Κεντρική θέση στην κλινική των μετασχηματισμών

κατέχουν τα όνειρα που αποτελούν ένα εξαιρετικό εργαλείο για την επανεκκίνηση της ψυχικής ζωής. Μέσω των μετασχηματιστικών ονειρικών διεργασιών ο ψυχισμός οδηγείται στη δημιουργία συμβολικών διαδικασιών που στηρίζουν το βάρος των συναισθημάτων με τελικό αποτέλεσμα την ευόδωση της ψυχοποίησης. Ο Ferro θεωρεί ότι αν παρατηρήσουμε τις μεταλλαγές των ονείρων κατά την αναλυτική διαδικασία μπορούμε να διακρίνουμε την εκτύλιξη των ψυχικών κινήσεων του ασθενούς.

Υπογραμμίζεται, τέλος, ότι οι επικοινωνίες εντός της αναλυτικής διαδικασίας κατέχουν την ειδική τους υπόσταση μόνο στο εσωτερικό του αναλυτικού πεδίου και πουθενά αλλού. Εξάλλου, οι μορφές τις οποίες λαμβάνει η αλληλεπίδραση μεταξύ του αναλυτή και του ασθενούς εξαρτώνται από την αφήγηση του ασθενούς. Ο Ferro καταλήγει με την πρόταση ενός προσωρινού σχήματος αναπαράστασης του ασυνειδήτου:

1. Προ-βήτα επίπεδο το οποίο αντιστοιχεί σε ένα προ-ασυνείδητο το οποίο δεν υπόκειται ακόμη στη λειτουργία-άλφα.

2. Βήτα επίπεδο.

3. Βήτα και άλφα επίπεδο: είναι το ασυνείδητο που αναδύεται στη συνάντηση με το έτερο, το οποίο επομένως περιέχει ψυχικά γεγονότα, «mental facts», που ανήκουν και στον άλλον.

4. Άλφα επίπεδο.

Τα επίπεδα αυτά συνυπάρχουν και είναι αναστρέψιμα, ενώ η ανάλυση επιφέρει την καταστροφή και την εκ νέου αφήγηση των επιπέδων 3 και 4, καθώς και την ψυχοποίηση των επιπέδων 2 και 1, όσο αυτό είναι δυνατόν.

ΔΗΜΗΤΡΑ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

Συζήτηση κλινικού υλικού με τον *Antonino Ferro*

Παρουσίαση κλινικού υλικού Φώτης Μπόμπος

Ο ασθενής που συζητείται εμφανίζει μία κλινική εικόνα καταθλιπτικής απόσυρσης, η οποία όμως στο εσωτερικό της αναλυτικής σχέσης αναιρείται. Ο ασθενής δεν αισθάνεται τη βάση του επαρκή και δεν μοιάζει να διαθέτει την απαραίτητη ψυχική υποδομή ώστε να μπορεί να εμπιστευθεί απρόσκοπτα τον αναλυτή και την αναλυτική διεργασία ως έναν ιστό που τον περιέχει και δεν τον αφήνει να πέσει.

Υπάρχει στον αναλυόμενο επίσης άρρητος φόβος ότι μπορεί να υποτιμηθεί από τον αναλυτή και μία ανησυχία εμπρός στο κενό της σιωπής του τελευταίου, που τον κάνει να φοβάται μήπως αιφνιδιασθεί από μία εισβολή του. Η στάση αυτή επαναλαμβάνει ανάλογους φόβους της παιδικής ηλικίας. Η πραγματικότητά του στο παρόν, μολονότι περιέχει ικανοποιητικές πραγματώσεις σε επίπεδο προσωπικό και κοινωνικό, δεν μπορεί να βιωθεί ομαλά και ο ασθενής οραματίζεται συχνά λύσεις οριστικής αποκοπής από τις ποικίλες επενδύσεις του.

Ο Ferro υποστηρίζει ότι η κλινική εικόνα παραπέμπει σε μία καταθλιπτική επεξεργασία, η οποία υποστηρίζεται από μία ισχυρή οργή που ούτε εκφράζεται, ούτε έχει αναληφθεί ως πρόβλημα από κανέναν. Η εικόνα που του δημιουργείται σχετικά με τον ασθενή είναι κάποιου που εγκαταλείπεται στο νερό χωρίς να γνωρίζει κολύμπι. Η ανάλυση βιώνεται από ασθενείς αυτού του τύπου ως ομπρέλα προστασίας. Το ερώτημα που τίθεται είναι τι θα συμβεί στην περίπτωση που θα ξεσπούσε καταιγίδα ή τσουνάμι. Όλα εξαρτώνται από την ένταση. Εξάλλου, στη συγκεκριμένη φάση, η αναλυτική σχέση λειτουργεί αντικαταθλιπτικά μέσω της ψυχικής διέγερσης που προκαλεί.

Πρόκειται για μία μεταβίβαση ναρκισσιστικού τύπου. Θα πρέπει να αναμένεται να αναδυθεί μέσα στη σχέση αυτή η οργή που δεν έχει ακόμη εκδηλωθεί. Ο ασθενής σκέπτεται το παρόν χρησιμοποιώντας υλικά της παιδικής ηλικίας, πράγμα που επιβεβαιώνει την άποψη ότι στην αναλυτική συνάντηση ενεργοποιούνται στοιχεία της ηλικίας αυτής. Οι σκηνές αυτές της παιδικής ηλικίας περιέχουν ανησυχητικά στοιχεία, τα οποία δηλώνουν κατά τον Ferro έναν έντονο θυμό εναντίον του αναλυτή. Παρατηρεί δε ότι τις προβληματικές σκηνές της ζωής του αναλυόμενου είναι δύσκολο να πάμε να

τις αναζητήσουμε στην παιδική ηλικία, εκεί δηλαδή όπου ανήκουν. Αντί γι' αυτό οι σκηνές αυτές έρχονται μόνες τους, μέσω της αναλυτικής εργασίας, στη συνάντηση με τον αναλυτή.

Ο Ferro συνεχίζει ότι ο ασθενής χρησιμοποιεί διεγερτικές δραστηριότητες στην καθημερινότητα για να αντιπαρατεθεί στην κατάθλιψη. Η πίεση είναι τόσο μεγάλη που εμφανίζεται και σωματική συμμετοχή, η οποία μοιάζει να συμβολίζει μία ανάγκη του αναλυόμενου να κρατήσει τα πάντα μέσα του. Είναι ένας άλλος τρόπος να κρατήσει μέσα του τα κακά συναισθήματα.

Ο αναλυτής παρατηρεί ότι τα σενάρια της φαντασιωσικής ζωής του αναλυόμενου είναι πολλά και ότι κατά την πορεία της ανάλυσης δημιουργούνται συνεχώς νέα. Εξάλλου, οι λέξεις του ονείρου αλλά και της συνάντησης μπορεί να έχουν πολλαπλά νοήματα, παράδειγμα η λέξη πλημμύρα, η οποία μπορεί να σημαίνει την ερωτική αλλά και γενικότερα την ενορμητική πλημμύρα.

Ένας συμμετέχων αναφέρεται στο τραυματικό στοιχείο που βρίσκεται στο προσκήνιο στη συζητούμενη περίπτωση και λέει ότι το ερώτημα εδώ είναι με ποιο τρόπο αντιμετωπίζουμε έναν πολυτραυματισμένο άνθρωπο, ο οποίος επαναλαμβάνει ακατάπαυστα τα τραύματά του. Θεωρεί ότι η έννοια της ανάλυσης-ομπρέλα παραπέμπει στα ελλείμματα του αλεξιδιεγερτικού συστήματος του ασθενούς τα οποία επομένως η αναλυτική διεργασία προτίθεται να θέσει σε επεξεργασία. Σχετική θεωρεί ότι είναι εδώ η έννοια του φόβου κατάρρευσης του Winnicott που συνδέεται με την αδυναμία του ασθενούς να προβεί σε νέες δομούσες ταυτίσεις. Καθώς ο ασθενής δυσκολεύεται να κάνει φιλομόφυλες ταυτίσεις, συνεχίζει ο παρεμβαίνων, καταφεύγει σε βίαιες ταυτίσεις, οι οποίες δανείζονται τη βία τους από τη βία του φαλλού. Ο φαλλός, είτε είναι μητρικός είτε πατρικός, εμποδίζει την πρωκτική ενσωμάτωση η οποία είναι σημαντική στην απαρτίωση των ενορμήσεων και των ταυτίσεων.

Άλλος παρεμβαίνων αναφέρεται στην ταυτότητα φύλου του αναλυόμενου και στο ερώτημα αν οι φιλομόφυλες ταυτίσεις, οι οποίες είναι βοηθητικές, αναφέρονται στο μητρικό ή το πατρικό αντικείμενο.

Τρίτος παρεμβαίνων υπογραμμίζει τη σημασία του να μπορεί ο αναλύόμενος να αισθάνεται ότι έχει ο ίδιος αρκετό βάρος που θα του επιτρέψει όχι μόνο να σταθεί στα πόδια του αλλά και να αφεθεί χωρίς κίνδυνο στην αναλυτική διεργασία.

Μια παρεμβαίνουσα διερωτάται για τη δυνατότητα ενός ασθενούς με ψυχικές επιπτώσεις από τόσο σοβαρά τραύματα να αφεθεί στην παλινδρόμηση της αναλυτικής διαδικασίας, χωρίς την οποία δεν μπορεί να υπάρξει ανάλυση. Εξάλλου, διερωτάται αν σε ψυχισμούς αυτού του τύπου η παλινδρόμηση είναι κάτι δύσκολο και απειλητικό με αποτέλεσμα εντέλει να μην επιτρέπει την εκτύλιξη των φαντασιωτικών σεναρίων και της σκέψης. Τα ψυχικά υλικά που εμφανίζονται στην ανάλυση μπορεί να λειτουργούν και τα ίδια τραυματικά οπότε είναι δύσκολο να λειτουργήσουν ως ενδιαμέσοι μεταξύ του τραύματος και της διεργασίας του μεθυστέρου, που ως γνωστόν στόχο έχει την επεξεργασία του τραύματος.

Ο Ferro λέει ότι το τραύμα είναι προϊόν μίας περίσσιας αισθητηριακών παραγωγών και μειωμένης ονειροπόλησης. Ο αναλυτής πρέπει να δώσει στον αναλύόμενο τη δική του ικανότητα για ονειροπόληση ώστε από κοινού να ονειρευτούν τα όνειρα που ο ασθενής δεν μπορεί ακόμα να ονειρευτεί ακριβώς εξαιτίας των τραυματισμών.

Ο αναλυτής αναφέρει το θέμα της επανάληψης του τραύματος μέσα στην ανάλυση με τον κίνδυνο η συνεδρία να «σχισθεί». Σε αυτό συμβάλλουν η ελλιπής ψυχοποίηση και συμβολοποίηση. Για τον λόγο αυτό θεωρεί ότι μία ήπια μεταβιβαστική σχέση επιτρέπει τη λειτουργία των παρεμβάσεων του αναλυτή χωρίς αυτές να παίρνουν «τραγικές διαστάσεις». Στη συνέχεια παρουσιάζει μία συνεδρία όπου ο αναλύόμενος μοιάζει να επεκτείνεται με ευχαρίστηση στις δυσκολίες και στο αίσθημα αδιεξόδου που τον κατατρύχει. Ο αναλυτής παρεμβαίνει σημειώνοντας τις αναλογίες μεταξύ των ενδοψυχικών αυτοκαταστροφικών συγκρούσεων στη ζωή και τη μεταβιβαστική κατάσταση του ασθενούς. Η ιδιαιτερότητα αυτής της συνεδρίας έγκειτο στο ότι ο αναλυτής θα απουσίαζε στην επόμενη. Η διακοπή κινητοποιούσε έντονα συναισθήματα που ο ασθενής δεν μπορούσε ακόμα να μεταβολίσει και να συμβολοποιήσει.

Ο Ferro παρατηρεί ότι όταν υπάρχει τραύμα είναι σαν να εισέρχονται μέσα στη συνεδρία «μετεωρίτες». Το ερώτημα είναι από πού ακριβώς έρχονται και είναι σημαντικό να υπάρξει επεξεργασία για τον μετασχηματισμό τους. Σε μία συνεδρία του τέλους της εβδομάδας όπου επίκειται μακρύς αποχωρισμός είναι χρήσιμο να γίνεται μία πιο εντατική εργασία γύρω από το νόημα αυτών που λέει ο ασθενής. Παράδειγμα, πολλές από τις δυσκολίες που αναφέρει

ο συγκεκριμένος ασθενής έχουν σχέση με την απουσία του αναλυτή. Ένας τρόπος να σκεφτούμε αυτά τα υλικά είναι να κοιτάξουμε μέσα στην ψυχή του αναλυτή. Στον λόγο του αναλυτή έχουμε μία αλλαγή μοντέλου εν σχέσει προς την κλασική αναλυτική κατάσταση, καθώς ο αναλυτής χρησιμοποιεί ένα ιστορικό πρόσωπο προκειμένου να μιλήσει για την παρούσα κατάσταση και όχι το αντίστροφο. Ο αναλυτής κάνει επίσης ερμηνεία στη μεταβίβαση, «σαν να ήμουν εγώ ο κακός παράγων». Επωμιζόμενος ο αναλυτής τη θέση του κακού καλύπτει την ανάγκη να εκπροσωπηθεί στην ανάλυση το κακό αντικείμενο. Πρόκειται για κάτι βίαιο αλλά πρέπει να γίνει για να μπορέσει ο ασθενής να γίνει κακός επίσης και μάλιστα σε μία αναλυτική στιγμή πυκνή σε επεξεργασίες όπως αυτή της παραμονής ενός αποχωρισμού.

Σχετικά με τη βία της ερμηνείας ο Ferro αναφέρει ότι ως αναλυτής κλαϊνικής κατεύθυνσης έκανε πολλές σωστές συμβολικές ερμηνείες επί της μεταβίβασης. Όμως αντιλήφθηκε ότι αυτό δεν αρκεί καθώς οι ασθενείς φέρνουν στη συνεδρία το ίδιο το γεγονός του τραυματισμού τους και αυτό πρέπει να το δεχθούμε. Χρειάζεται όμως να δούμε επίσης ότι το τραυματικό επαναλαμβάνεται μέσα στη συνεδρία μόνο μεταφορικά. Είναι υπό αυτή και μόνο την προϋπόθεση που η συνεδρία μπορεί, κατά τον Ferro, να γίνει νοσοκομείο που παρέχει φροντίδα. Με αυτόν τον τρόπο θα είναι επίσης πιο εύκολο στον ασθενή να παίξει τον ρόλο εκείνου που τραυματίζει τον άλλον.

Ο αναλυτής φέρνει μία τρίτη συνάντηση όπου ο αναλύόμενος αφηγείται ένα όνειρο και τους συνειρμούς του γύρω από αυτό. Ο Ferro βλέπει στο υλικό ένα ενδιαφέρον πανόραμα των μεταβιβαστικών κινήσεων πάνω στον αναλυτή και το αναλυτικό πλαίσιο, που αποτυπώνονται στα όνειρα. Μοιάζει σαν ο τραυματισμός που προκλήθηκε στο εσωτερικό της ανάλυσης εξαιτίας της απουσίας του αναλυτή να οργανώθηκε σε ένα αναπαραστατικό δίκτυο όπου βρίσκουν θέση όλα τα στοιχεία της ψυχικής πραγματικότητας του ασθενούς, τωρινής και παλαιότερης. Συμπληρώνει ότι υπάρχουν δύο διαφορετικές χρονικότητες για τους αναλυτές και τους ασθενείς. Για εμάς υπάρχει εν σχέσει προς τον ασθενή μόνο το εδώ και τώρα ενώ για τον ασθενή υπάρχει και το παρελθόν του. Στο πλαίσιο αυτό το υλικό του ασθενούς είναι γεμάτο από μικρές καταστροφές που εμφανίζονται στις αφηγήσεις για τη ζωή του εντός και εκτός της ανάλυσης. Με τον τρόπο αυτό αποτυπώνεται η ψυχική του αλήθεια σφαιρικά και στο σύνολο της, δηλαδή διαχρονικά.

Ένας συμμετέχων λέει ότι θα πρέπει να σκεφτούμε με όρους μοντέλου. Έχουμε πει ότι η βία μπήκε στη συνεδρία και αυτό έχει σχέση με το τραυματικό

στοιχείο που θα μπει στη συνεδρία, ή μάλλον που οφείλει να μπει στη συνεδρία, αλλά δεν εννοούμε ότι εισάγεται στη συνεδρία η βία αυτή καθαυτή στην πραγματικότητα της. Αυτό που εισάγεται είναι μια μεταφορική απόδοσή της. Είναι σημαντικό δε ακόμη και σε αυτή την περίπτωση η απάντηση του αναλυτή να μην είναι τραυματική. Υπάρχει μια ασυμετρία μεταξύ της πραγματικότητας του τραυματισμού και αυτού που έρχεται στη συνάντηση το οποίο υπόκειται στη λογική του «ως εάν». Αυτό, μολονότι εννοείται, πρέπει να τονισθεί.

Ένας από τους συμμετέχοντες εισηγείται ότι αυτό το πρόβλημα μπορεί να θεωρηθεί και από την οπτική γωνία του ότι ο αναλυόμενος, όταν περιγράφει τις κιναισθητικές εμπειρίες του μέσα στη συνάντηση, όπως και στις συνεδρίες όπου υπάρχει το τραυματικό υλικό που ακούσαμε, παράγει στοιχεία βήτα και ότι αυτό δεν είναι της τάξεως του «ως εάν». Αν και η ψυχική εργασία του είναι πλούσια ως προς τους συνειρμούς και τις διάφορες άλλες παραγωγές, τίθεται ζήτημα για τη λειτουργία του όταν βρίσκεται σε σχάση συναισθημάτων και σκέψεων.

Στην περίπτωση αυτή μοιάζει επιπλέον να κάνει επίθεση στον αναλυτή και να του λέει «σου παίρνω οτιδήποτε έχεις, ακόμη και τη δυνατότητά σου για σκέψη». Συμπληρώνει ο παρεμβαίνων ότι ίσως να υπάρχει μέσα στον ασθενή τεράστια απελπισία όταν επιχειρεί να στερήσει τον αναλυτή από την ικανότητα του σκέπτεσθαι. Ίσως στην περίπτωση αυτή να δημιουργείται επαφή με το πρωτογενές τραύμα.

Μία συμμετέχουσα λέει ότι η ανάλυση μπορεί να βιώνεται ως αφαίμαξη και είναι εντέλει τραυματικό αυτό καθαυτό το γεγονός να έχει ο αναλυόμενος τόσο ανάγκη τον αναλυτή.

Ο αναλυτής αναφέρει σχετικά με τη δυνατότητα επεξεργασίας του αναλυόμενου ότι φαίνεται πως υφίσταται μια τέτοια δυνατότητα από το γεγονός ότι υπήρξε εξέλιξη στην ποιότητα των ονείρων. Η επεξεργασία σε αυτή την περίπτωση αφορούσε τα ελλείμματα. Το τραύμα έρχεται μόνο του μέσω της επανάληψης.

Σε αυτό το σημείο γίνεται αναφορά στον Ferenczi, ο οποίος προτείνει να βιωθεί μεν το τραύμα αλλά χωρίς να τρωθεί η αξιοπιστία του αναλυτή. Στη συγκεκριμένη περίπτωση αναλυτής και αναλυόμενος γίνονται στη φαντασίωση του αναλυόμενου κακοί παράγοντες, πράγμα το οποίο χρήζει ειδικής και επισταμένης επεξεργασίας.

Έτερος συμμετέχων υποστηρίζει ότι η απουσία δεν βιώνεται από τον αναλυόμενο ως τέτοια αλλά ως βίαιος μαστός. Μετέωρος μαστός και χωρίς βάση. Μία άλλη εικόνα φέρνει τις βίαιες κινήσεις που

πραγματοποιούνται στον βυθό να δημιουργούν σεισμό στην επιφάνεια της θάλασσας.

Μία συμμετέχουσα παρατηρεί ότι από την πρώτη συνάντηση που περιέγραψε ο αναλυτής ακούγεται ένας λόγος αργός και ένα σενάριο απειλής. Η απειλή αγγίζει και τον αναλυτή που άφησε για λίγο τον αναλυόμενο. Το ερώτημα είναι αν μένει διάδος για να μπορέσει η απειλή αυτή να μπει στον λόγο.

Ο Ferro υπογραμμίζει ότι για να προσεγγισθεί το πρόβλημα αυτό του αναλυόμενου πρέπει υποχρεωτικά να υπεισέλθει, υπό μία έννοια, μέσα στη συνάντηση. Το αναλυτικό πεδίο πρέπει να «νοσήσει» από την ίδια νόσο με τον αναλυόμενο, να επηρεασθεί από τον εσωτερικό κόσμο του ασθενούς. Με τον τρόπο αυτό η κατάσταση γίνεται βίαιη χωρίς όμως να είναι υποχρεωτικά διεισδυτική. Είναι περισσότερο σαν μία μητέρα που δεν είναι ικανή για ονειροπόληση. Πρόκειται για μία αρνητική ονειροπόληση. Όταν η ανάλυση αντίθετα λειτουργεί, έχουμε μετατροπή στοιχείων βήτα σε στοιχεία άλφα μέσω της αφήγησης.

Η ανάλυση θα πρέπει σε τέτοιες περιπτώσεις να εργασθεί περισσότερο, λέει ο Ferro, πάνω στις ψυχικές διαδικασίες του ασθενούς, δηλαδή στον τρόπο λειτουργίας από ό,τι εργάζεται επί του περιεχομένου. Προτείνει να σκεφθούμε την κατάσταση όπου ο αναλυόμενος λέει «έχω ανάγκη τον αναλυτή» και ακούει «την τάδε ημέρα εγώ δεν θα είμαι εδώ». Θεωρεί ότι αυτό είναι πολύ δύσκολο, και αν δεν το βλέπουμε ότι είναι πραγματικά δύσκολο, αυτό οφείλεται, πιθανόν, στο ότι κάνουμε διάψευση της πραγματικότητας.

Η αλήθεια είναι όμως ότι με εμπειρίες σαν αυτή και άλλες ανάλογες ο αναλυόμενος ξαναζεί το τραύμα με τρόπο που δεν τον καταστρέφει, αλλά αντίθετα επιτρέπει την επεξεργασία. Ο αναλυτής μπορεί επίσης να οδηγηθεί να πιστέψει προς στιγμήν ότι είναι αυτός ο ίδιος το βίαιο πρόσωπο. Αργότερα, σε δεύτερο χρόνο, θα πει «όχι, δεν είμαι εγώ». Η ερμηνεία μπορεί λοιπόν να είναι βίαιη με την έννοια που αναπτύχθηκε. Η απουσία μπορεί επίσης να ασκεί βία.

Ο αναλυτής κάνει τέλος έναν απολογισμό της εργασίας και σημειώνει ότι ο αναλυόμενος εμφάνισε προοδευτικά αύξηση της μορφοποίησης των αναπαραστάσεων. Θεωρεί ότι η μορφοποίηση υλοποιείται μέσα στην αναλυτική σχέση για να λάβει μορφή η επιθετικότητα και να εξελιχθεί, για παράδειγμα, από στοματική σε πρωκτική. Προσθέτει, εξάλλου, σχετικά με το δίπολο απουσία/παρουσία ότι βίαιη δεν είναι μόνο η απουσία αλλά και η υπερβολική παρουσία.

ΑΡΙΣΤΕΑ ΣΚΟΥΛΙΚΑ, ΔΗΜΗΤΡΑ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

Πρώτη ψυχαναλυτική συνέντευξη: ψυχαναλυτική εργασία προσανατολισμένη στη διαδικασία - Η σημασία της εναρκτήριας σκηνής

Peter Wegner

Στις 27 Μαΐου του 2011, στα γραφεία της Ελληνικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας, πραγματοποιήθηκε ομιλία του Peter Wegner με θέμα την πρώτη ψυχαναλυτική συνέντευξη. Διδάσκων αναλυτής της Γερμανικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας και πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Ψυχαναλυτικής Ένωσης, ο Wegner έχει εργαστεί ειδικά πάνω στο θέμα της πρώτης συνέντευξης και έχει συμβάλει με τη συγγραφή και δημοσίευση σχετικών άρθρων.

Ο Wegner ξεκίνησε την ομιλία του παρουσιάζοντας λεπτομερώς τη σκηνή της πρώτης συνέντευξης με μία νεαρή γυναίκα, που ζήτησε να τον συναντήσει, με αίτημα τη θεραπεία. Περιέγραψε εκτενώς την πρώτη εντύπωση, τις σκέψεις και τις παρατηρήσεις του για τη στάση και τη συμπεριφορά της ασθενούς καθώς και για τη δική του συναισθηματική απόκριση.

Επίσης αναφέρθηκε στην προσπάθειά του να καταλάβει όσα η ασθενής προσπαθούσε να του επικοινωνήσει αργήτως, ή μεταξύ των γραμμών, καθώς έδινε τις πρώτες πληροφορίες για την ιστορία της και για τις δυσκολίες που αντιμετώπιζε.

Στη συνέχεια περιέγραψε τον τρόπο με τον οποίον επιχείρησε ο ίδιος να κάνει μία πρώτη σύνδεση των συμπτωμάτων της ασθενούς με μια ιδιαιτερότητα που χαρακτήριζε τη χρονική περίοδο της εμφάνισής τους.

Σκοπός του ήταν να διαπιστώσει εάν η πρώτη αυτή σύνδεση θα προσέφερε κάποιο νόημα στην ασθενή, αν η ίδια στη συνέχεια, θα ήταν σε θέση να την χρησιμοποιήσει στο περαιτέρω ξετύλιγμα της συνέντευξης, καθώς και αν θα επέτρεπε την ανάδυση νέου υλικού.

Η περιγραφή της πρώτης αυτής συνέντευξης χρησιμοποιήθηκε

από τον ομιλητή ως παράδειγμα για να στηρίξει τη θέση του: ότι από την πρώτη στιγμή της αρχικής συνέντευξης μέχρι το τέλος της μακράς διαδρομής μας ψυχανάλυσης, αυτό που διαμεμβρώνεται ασυνείδητα μεταξύ αναλύμενου και αναλυτή και κατ' επέκταση η διεργασία της μεταβιβαστικής-αντιμεταβιβαστικής σχέσης, χρειάζεται να τίθεται στο επίκεντρο της ψυχαναλυτικής εργασίας.

Χρησιμοποιώντας τη λεπτομερή καταγραφή και παρουσίαση της τροχιάς στην οποία κινήθηκαν οι αρχικές συνεντεύξεις με την παραπάνω ασθενή, η οποία εμφάνιζε σοβαρά ψυχοσωματικά και καταθλιπτικά συμπτώματα, ο ομιλητής ανέδειξε τον τρόπο με τον οποίο λειτούργησε και ο ίδιος στις πρώτες αυτές συναντήσεις.

Στη συνέχεια συζήτησε τα ακόλουθα σημαντικά ζητήματα: τη «διαγνωστική και θεραπευτική θέση» του αναλυτή, την «εναρκτήρια σκηνή», την «αντιμετάβιβαση», την «ελεύθερα κυμαινόμενη ενδοσκόπηση» και τις διαφορο-διαγνωστικές σκέψεις για τη θεραπευτική ένδειξη.

Παρουσιάστηκε η σημαντική συνεισφορά του Argelander (1970), και συγκεκριμένα η αναφορά του σε τρεις διαφορετικές πηγές πληροφόρησης και είδη πληροφορίας που χρησιμοποιεί ο αναλυτής κατά την πρώτη συνέντευξη: τις αντικειμενικές πληροφορίες, τις υποκειμενικές, τις σκηνικές καθώς και τις πληροφορίες της ενεστώσας κατάστασης.

Στις σκηνικές πληροφορίες σημαντική θέση κατέχει η εμπειρία της παρούσας κατάστασης με όλα τα συναισθήματα και τις παραστάσεις που αναδύονται,

ακόμα και στην περίπτωση όπου ο ασθενής σιωπά.

Σε δεύτερο χρόνο ο αναλυτής προβαίνει σε σύνδεση των υλικών αυτών με άλλες διαθέσιμες πληροφορίες. Το κριτήριο για την εγκυρότητα των πληροφοριών είναι η ίδια η μαρτυρία του αναλυτή για την εναρκτήρια σκηνή, που είναι ανεπανάληπτη. Η «διαγνωστική θέση» του αναλυτή, κατά την πρώτη συνάντηση με τον ασθενή, του δίνει τη δυνατότητα να συλλέξει πληροφορίες που εκτός των άλλων θα φανούν χρήσιμες και για την πρόγνωση.

Η πρώτη συνέντευξη αποτελεί συχνά για τον ασθενή μία ψυχαναλυτική εμπειρία Εαυτού, η σημασία της οποίας δεν θα πρέπει να υποτιμάται. Η θεραπευτική στάση του αναλυτή αποτελεί προϋπόθεση για μία εμπειρία από την οποία ο ασθενής θα αποκομίσει κάποια κατανόηση για τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί ψυχικά, θα καταφέρει να συνδέσει εμπειρίες του και να αποκτήσει μια επίγνωση Εαυτού.

Αυτό σημαίνει ότι ο αναλυτής οφείλει εξ αρχής να αντιμετωπίζει με κατανόηση αλλά και να δρα ερμηνευτικά επί των ασυνείδητων συγκρούσεων του ασθενή. Σύμφωνα με τον ομιλητή, η επίδραση μιας επιτυχημένης «δοκιμαστικής» ερμηνείας μπορεί να αποτελέσει θετικό κριτήριο ένδειξης για ψυχαναλυτική αγωγή. Σχετικά με τη «θεραπευτική θέση» τονίστηκε ότι έχει μεγάλη σημασία αν ο αναλυτής προτίθεται να αναλάβει ο ίδιος τον ασθενή σε ανάλυση ή να τον παραπέμψει.

Η «εναρκτήρια σκηνή» της πρώτης συνέντευξης, μια έννοια που εισάγει ο ομιλητής για το αρχικό μέρος της πρώτης συνέντευξης, περιέχει την

αναπόφευκτη και ανεπανάληπτη σκηνική διάδραση της συνάντησης μεταξύ αναλυτή και ασθενή, η οποία συμβαίνει χωρίς οιαδήποτε προηγούμενη γνώση του ενός για τον άλλο.

Περιέχει επίσης την ενεργοποίηση προ-λεκτικών περιοχών της προσωπικότητας και προ-οιδιποδειακών συγκρούσεων, που επικαιροποιούνται κάτω από τη δεδομένη ψυχαναλυτική συνθήκη. Σύμφωνα με αυτήν την οπτική η εναρκτήρια σκηνή μπορεί να αποτελεί συμπύκνωση της κεντρικής παθολογίας του ασθενή.

Στην περίπτωση που παρουσιάστηκε αναφέρθηκε, για παράδειγμα, ότι υπήρχε αγχίστρωση στο πρωταρχικό αντικείμενο, ως συνέπεια του ότι η ασθενής δεν είχε ποτέ εμπειρία ασφάλειας σχετικά με την παρουσία του αντικειμένου. Στην ψυχαναλυτική εργασία που ακολούθησε και επί αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα, η ασθενής ενίοτε ανέφερε ότι μετά από κάθε συνεδρία κατακλυζόταν από αβεβαιότητα για το αν θα ξαναέβλεπε τον αναλυτή.

Εξάλλου, ο Wegner ανέπτυξε την ιδέα ότι η ανάλυση της αντιμεταβίβασης του αναλυτή δίνει μία επιπρόσθετη δυνατότητα στον ασθενή να αποκτήσει μία εμπειρία του Εγώ-Εαυτός και διασφαλίζει την επίγνωση της διαφοροποίησης του Εαυτού από το αντικείμενο.

Αυτό μπορεί να συμβεί μόνον εφόσον ο αναλυτής καταστεί, κατά τη συνδιαλλαγή του με τον ασθενή, ικανός να παραιτηθεί από τις προσωπικές λιβιδινικές και επιθετικές απαιτήσεις του προς και από τα δικά του εσωτερικά αντικείμενα.

Επιπλέον, όπως η διάσταση μιας «συμμαχίας εργασίας» από την πλευρά του ασθενή αποτελεί προϋπόθεση για τη λειτουργία της ψυχαναλυτικής διάδρασης, η ταύτιση με την ψυχαναλυτική μέθοδο αποτελεί αντίστοιχη προϋπόθεση από την πλευρά του αναλυτή. Οι δύο αυτές διαστάσεις της σχέσης συνιστούν τη θέση της αποκαλούμενης από τον ομιλητή

«ελεύθερα κυμαινόμενης διάθεσης για ενδοσκοπήση» – «free floating introspectiveness», Wegner (1992).

Αναφορικά με τα κριτήρια για τη θεραπευτική ένδειξη, ο ομιλητής αναφέρθηκε στο γεγονός ότι βρισκόμαστε αντιμέτωποι όλο και πιο συχνά με μία κατάσταση όπου οι ασθενείς δεν έχουν αίτημα για ψυχανάλυση μεγάλης συχνότητας. Για τον λόγο αυτό, το ερώτημα που γίνεται ολοένα και πιο επίκαιρο είναι αν η ψυχανάλυση συνιστά ενδεδειγμένη μέθοδο επιλογής για έναν συγκεκριμένο ασθενή και την παθολογία του.

Στη διάρκεια του ετήσιου Συνεδρίου της Ευρωπαϊκής Ψυχαναλυτικής Ένωσης, στο πλαίσιο των προσυνεδριακών εργασιών, η ομάδα εργασίας για την «Εισαγωγή της Ψυχανάλυσης» –Working Party on Initiating Psychoanalysis– κατέληξε στο συμπέρασμα ότι στην κινητοποίηση για την επιλογή της ψυχανάλυσης ως απάντησης στο αίτημα του ασθενή για θεραπεία συμβάλλουν δύο κυρίως παράγοντες που σχετίζονται με την ερμηνευτική δραστηριότητα του αναλυτή κατά την πρώτη συνέντευξη. Οι παράγοντες αυτοί είναι η αλλαγή του επιπέδου αναφοράς, για παράδειγμα η μετάβαση από το συνειδητό στο ασυνείδητο επίπεδο και το άνοιγμα ενός χώρου νοσηματοδότησης.

Τέλος, μια σύγχρονη μελέτη, που διεξήγαγε ομάδα εργασίας της Γερμανικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας (DPV) για το θέμα της πρώτης συνέντευξης, ανέδειξε επίσης δύο σημαντικούς ποιοτικούς παράγοντες που διέπουν τη διαδικασία.

Είναι ο βαθμός «συγχρονισμού», ο οποίος περιγράφει, στη βάση στοιχείων που ο ασθενής δίνει στη διάρκεια της συνεδρίας, τη δυνατότητά του να περιορίσει την επίδραση του καταναγκασμού της επανάληψης και του δευτερογενούς οφέλους της νόσου. Εάν δεν υπάρχει τέτοια ικανότητα ή εάν είναι ελάχιστη, μία ψυχαναλυτική

εργασία με χαμηλή συχνότητα δεν θεωρείται κατάλληλη.

Ο δεύτερος παράγων μπορεί να ονομασθεί «επίδραση στον Εαυτό» και αφορά τη δυνατότητα του ασθενούς να περιορίζει, κατά το χρονικό διάστημα που παρεμβάλλεται μεταξύ των συνεδριών, δηλαδή όταν πρέπει να λειτουργήσει χωρίς την παρουσία του αναλυτή, τις νευρωτικές ενορμητικές ικανοποιήσεις του και αντί για αυτές να προβαίνει σε κατανόηση των βιωμάτων και των πράξεών του. Εάν η «επίδραση στον Εαυτό» δεν εμφανίζεται διόλου ή ελάχιστα, μπορούμε να συναγάγουμε ότι μια ψυχαναλυτική εργασία με χαμηλή συχνότητα δεν είναι ενδεδειγμένη.

Εν είδει συμπεράσματος τονίστηκε ότι ο συνδυασμός όλων των παραπάνω παραγόντων μπορεί να οδηγήσει στη διατύπωση διαφοροδιαγνωστικών σκέψεων με επιπτώσεις στον καθορισμό της ενδεικνυόμενης θεραπευτικής απόφασης.

Ο αναλυτής οφείλει να λάβει υπόψη του ότι είναι ίδιον της ψυχαναλυτικής του ιδιότητας, στη σχέση με τον ασθενή του, να βρίσκεται αντιμέτωπος με έναν φόβο του ασθενούς σχετικό με την αλληλεπίδραση των ασυνείδητων διαδικασιών ασθενούς και αναλυτή. Κύριος στόχος της πρώτης συνέντευξης είναι να καταλήξει, μέσα από την περιγραφή της διαπροσωπικής διαδικασίας, σε διατύπωση θέσεων σχετικών με τη θεραπευτική επιλογή.

Κάτω από το πρίσμα αυτό γίνεται προφανές ότι η αρχή και το τέλος μιας ψυχαναλυτικής αντιμετώπισης συνδέονται στενά. Στοιχεία της εναρκτήριας συνάντησης επανεμφανίζονται και μπορεί να αποτελέσουν μέρος του αποχωρισμού και του τέλους της αναλυτικής εργασίας. Ως αναλυτές οφείλουμε επιπλέον να κρατάμε μια «ψυχαναλυτική στάση» καθ' όλη τη διάρκεια της ψυχαναλυτικής διαδικασίας.

Την εισήγηση ακολούθησε συζήτηση. Τέθηκαν ερωτήματα σχετικά με

το κατά πόσον μπορεί ο αναλυτής να αναλαμβάνει μία ερμηνευτική δραστηριότητα από τις εναρκτήριες συνεντεύξεις, πριν δηλαδή ασθενής και αναλυτής συμφωνήσουν και δεσμευτούν για μία ψυχαναλυτική εργασία. Υπογραμμίστηκε τέλος η σημασία των πρώτων συνεντεύξεων καθώς και η αναγκαιότητα να αποτελούν μέρος του βασικού κορμού μας ψυχαναλυτικής εκπαίδευσης.

NTENY PANITZ

Βιβλιογραφικές αναφορές

Argelander H. (1976 [1970]), *The Initial Interview in Psychotherapy*, Translated by Hella Freud Bernays. New York. Human Sciences Press.

Wegner, P. and H. Henseler (1991), "Die Anfangsszene im Prisma einer Analytikergruppe" ["The opening scene in the prism of a group of analysts"], *Forum Psychoanal.*, 7/3, 214-224.

Wegner, P. (1992a), "Zur Bedeutung der Gegenübertragung im psychoanalytischen Erstinterview", *Psyche - Z Psychoanal.*, 3/46, σελ. 286-307.

Συνέδρια

• 25ο Συνέδριο της Ευρωπαϊκής Ψυχαναλυτικής Ομοσπονδίας

Η αρχική ψυχαναλυτική συνέντευξη και η θεραπευτική διαδικασία

Παρίσι: 29/3-1/4/2012

• 72ο Συνέδριο Γαλλόφωνων Ψυχαναλυτών

Οιδίποδες

Μπλμπάο: 17-20 Μαΐου 2012

• 13ο Διεθνές Συνέδριο Νευροψυχανάλυσης Διεθνής Εταιρεία Νευροψυχανάλυσης και το περιοδικό Νευροψυχανάλυση

Από την εξάρτηση στις σχέσεις

Νευρο-αναλυτικές προοπτικές επί της επιθυμίας,
της φροντίδας και του δεσμού

Αθήνα: 14-16 Ιουνίου 2012

• 48ο Συνέδριο Διεθνούς Ψυχαναλυτικής Ένωσης IPA/IPSO

Αντιμετωπίζοντας τον πόνο: Κλινική εμπειρία και
ανάπτυξη της ψυχαναλυτικής γνώσης

Πράγα: 31/7-3/8/2013

Συζήτηση με τον Peter Wegner επί κλινικού υλικού που παρουσίασε ο Νίκος Λαμνίδης

Στο πλαίσιο του κεντρικού θέματος της ομιλίας του Peter Wegner που αφορούσε τη σημασία της «εναρκτήριας σκηνής» κατά την πρώτη συνέντευξη, ο Νίκος Λαμνίδης παρουσίασε την πρώτη συνέντευξη και δύο συνεχόμενες συνεδρίες μιας ανάλυσης.

Α. Η κατανόηση της διαδικασίας κατά την πρώτη συνεδρία

Ο Wegner¹ τονίζει τη σημασία της πρώτης συνέντευξης την οποία θεωρεί ανάλογη εκείνης που αποδίδει ο Freud στα αρχικά όνειρα και τη συμπτωματολογία. Η θεραπευτική διαδικασία φαίνεται ότι ξεκινά από την πρώτη τηλεφωνική επαφή, την πρώτη συνάντηση, την πρώτη λεκτική επικοινωνία του ασθενούς και την πρώτη λεκτική παρέμβαση του αναλυτή. Η βαρύτητα αυτής της συνάντησης έχει ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό: οι δύο συμμετέχοντες (αναλυτής και αναλυόμενος) δεν έχουν καμία προηγούμενη κοινή εμπειρία μεταξύ τους.

Στο περιστατικό του Λαμνίδη, η πρώτη πληροφορία που δίνει ο ασθενής, διατρέχει όλη την πρώτη αλλά και τις επόμενες συνεδρίες, καθώς ο τρόπος που επικοινωνεί και παρουσιάζει τα προβλήματά του γίνεται μέσα από το πρίσμα αυτής της πληροφορίας.

Συζητήθηκε από το κοινό και τον Wegner η πρώτη λεκτική παρέμβαση του αναλυτή. Η παρέμβαση με την οποία ο αναλυτής «αναγνωρίζει» στον ασθενή ότι «υπέφερε», σχολιάζεται από συμμετέχοντα ως επιφανειακή και ανάλογη με αντίστοιχες αντιδράσεις των γονιών, επειδή φαίνεται σαν να μην αναγνωρίζει το άγχος του ασθενούς. Είναι ορατό ότι ο αναλυτής κινείται και στο ψυχικό επίπεδο και αναγνωρίζει τις ψυχικές κινήσεις του ασθενούς.

Ο Wegner παρατηρεί ότι ο αναλυτής κινείται κατά την πρώτη συνέντευξη μεταξύ διαγνωστικής και θεραπευτικής στάσης, μεταξύ παρελθόντος και παρόντος, προσπαθώντας να συνδέσει το σωματικό και το ψυχικό στοιχείο του ασθενή στο παρόν και

1. Wegner, P. (1992), "Zur Bedeutung der Gegenübertragung im psychoanalytischen Erstinterview" ["On the importance of the countertransference in the first psychoanalytic interview"], *Psyche - Z Psychoanal.*, 3/46, 286-307.

το παρελθόν. Φαίνεται όμως, από την απάντηση του ασθενούς, ότι αυτός δυσκολεύεται να μετακινηθεί από το κοινωνικό στο ψυχικό επίπεδο και να μιλήσει για την ψυχική του οδύνη, οπότε περιορίζεται στην περιγραφή των κοινωνικών του προβλημάτων. Σχετικά με αυτό, μπορεί να ανατρέξει κανείς στην άποψη του Wegner, σύμφωνα με την οποία, κατά τη διάρκεια της πρώτης ψυχαναλυτικής συνέντευξης, ο ασθενής έχει μεγάλη δυσκολία να απεικονίσει τον εσωτερικό του κόσμο, έναν κόσμο σχετικά άγνωστο σε αυτόν.

Από το υλικό της πρώτης συνεδρίας προκύπτει, γεγονός το οποίο σχολιάζεται και από τον αναλυτή, η δυσκολία επεξεργασίας του άγχους, κάτι που, όπως φάνηκε στη συνέχεια, αφορούσε τις ταυτίσεις με τον πατέρα.

Το σημείο αυτό συζητήθηκε στη συνεδρία και επισημάνθηκε η τάση του ασθενούς να επαναλάβει στην προσωπική του ιστορία τη στάση σημαντικών γι' αυτόν προσώπων του οικογενειακού του περιβάλλοντος. Από το κοινό σχολιάστηκε ότι πιθανόν πρόκειται για φόβο ευνουχισμού, και μία ανησυχία στην αναμέτρηση του ασθενούς με τον πατέρα.

Υπάρχουν αναφορές στο υλικό της πρώτης συνέντευξης που υποδηλώνουν τη σχέση που αναδύεται ανάμεσα στον αναλυτή και τον αναλύόμενο, όπως για παράδειγμα το παράπονο του ασθενούς ότι οι γονείς δεν τον κατανοούσαν. Παράλληλα ο ασθενής αναρωτιέται τι άλλο θα μπορούσαν να πουν ή να κάνουν για εκείνον. Ίσως αυτή να είναι μια νύξη για τον αναλυτή. Ίσως η παρέμβαση του αναλυτή πάνω στο ίδιο ζήτημα υποδεικνύει την πιθανότητα επανάληψης της σχέσης με τους γονείς.

Ένα επιπλέον σχόλιο που αναφέρθηκε από συμμετέχοντα όσον αφορά τη σχέση αναλυτή-αναλύόμενου καθώς και τα ζητήματα ελέγχου του ασθενούς σχετίζεται με τον τρόπο που λειτουργεί ο ασθενής στην πρώτη συνέντευξη. Φαίνεται ότι προσπαθώντας να ελέγξει τις σκέψεις και αντιδράσεις του αναλυτή όπως και τη διαδικασία, περιορίζει και κατά κάποιον τρόπο παρασύρει τον αναλυτή σε περισσότερο «επιφανειακές» παρεμβάσεις, όπως αυτές που αναφέρθηκαν ανωτέρω.

Η ανάγκη του ασθενούς για «έλεγχο», μέσω της κατάληψης του χώρου στην πρώτη συνεδρία, είναι μία στάση που διατρέχει όλο το υλικό. Σ' αυτό το σημείο τίθεται το ερώτημα αν τελικά ήταν πρόοδος ή και αλλαγή στην πορεία της ανάλυσης, η αλλαγή σημαντικών στοιχείων από την προσωπική του ζωή. Σε διαφορετική περίπτωση θα ήταν μια στείρα επανάληψη. Αντίστοιχα, η απουσία συναισθήματος που αναφέρεται στην πρώτη συνέντευξη φαίνεται

να είναι κεντρικής σημασίας σε όλη την πορεία της ανάλυσης.

Αναρωτιέται το κοινό και ο Wegner εάν ο ασθενής αισθάνθηκε ότι ο αναλυτής τον κατανόησε επαρκώς (μέσα από τη στάση και τις παρεμβάσεις του). Σύμφωνα με τον Wegner η δυνατότητα του αναλυτή να κατανοεί τον ασθενή αλλά και τη σχέση που αναδύεται στην πρώτη συνέντευξη, είναι καθοριστικής σημασίας για την έναρξη καθώς και για τη συνέχεια της θεραπευτικής σχέσης. Αναλόγως, ο βαθμός απελπισίας του ασθενή αλλά και οι δυνατότητες του εγώ του (ego capacities) να αντέχουν μια ελλιπή ή ακατάλληλη κατανόηση από τον αναλυτή θα καθορίσουν εάν θα συνεχίσει ή όχι την αναλυτική διεργασία.

B. Η διαγνωστική στάση

Ποια είναι η διάγνωση που κάνει ο ίδιος ο ασθενής για τα ψυχικά και σωματικά του προβλήματα; Όπως αναφέρει ο Wegner, αν ο αναλυτής είναι σε θέση να ακούσει προσεκτικά, θα καταφέρει να εξιχνιάσει τη «διάγνωση» που έχει κάνει ο ίδιος ο ασθενής για τον εαυτό του. Στο συγκεκριμένο περιστατικό, ο αναλύόμενος φαίνεται ότι προσπαθεί να κάνει κάποια σύνδεση του άγχους και των φόβων του με λάθη επιλογής σχέσεων, με λάθη στην εξέλιξη των σχέσεών του αυτών και εντέλει με τη δυσκολία του να σχετίζεται και να έρχεται πιο κοντά στους άλλους. Κάνει μήπως με τον τρόπο αυτό μια έμμεση αναφορά για την έκβαση και τη διαμόρφωση της σχέσης του με τον αναλυτή; Πάνω σ' αυτό όμως η διαγνωστική στάση του αναλυτή, λέει ο Wegner, βασίζεται στην αποχή (abstinence) από οποιαδήποτε ικανοποίηση ή αλληλεπίδραση που ικανοποιεί τις απαιτήσεις του Εκείνου ή/και του Υπερεγώ.

Αν ακολουθήσουμε τις σκέψεις του Wegner για τη χρησιμότητα και τη σημασία που έχει η σύνθεση τριών διαφορετικών πηγών πληροφόρησης και συγκεκριμένα η αντικειμενική, η υποκειμενική και η «σκηνική», δίνοντας μεγάλη βαρύτητα στη σκηνική πληροφόρηση, φαίνεται ότι σε αυτό το περιστατικό «λείπει» η εικόνα του ατόμου, η εικόνα της εξωτερικής του εμφάνισης.

Ο ασθενής παρουσιάζεται, μέσω της επαγγελματικής του ιδιότητας, με τον τρόπο με τον οποίο περιγράφει τα προβλήματά του καθώς και το αίτημά του για ψυχανάλυση. Πρόκειται ενδεχομένως για μια στεγνή, περιγραφική, «μηχανιστική», όπως σχολιάστηκε από συμμετέχοντα, λειτουργία, χωρίς συναίσθημα. Ωστόσο η αξιοπιστία της αξιολόγησης της προσωπικότητας και των ψυχικών διαταραχών του ασθενούς βασίζεται στη σύνθεση των τριών αυτών παραγόντων, η οποία καθορίζει και την πρόγνωση της θεραπείας.

Γ. Η θεραπευτική στάση

Ο Wegner τονίζει ως απαραίτητη και πολύ σημαντική προϋπόθεση για μια ψυχαναλυτική θεραπεία τη δυνατότητα του ασθενούς να αισθάνεται ότι ο αναλυτής αντιμετωπίζει τις ασυνείδητες συγκρούσεις του (του ασθενούς) με κατανόηση και υιοθετώντας μία ερμηνευτική στάση, η οποία δεν ξεπερνάει τα όρια του «επαρκώς καλού» (good enough) ούτε αγγίζει τα όρια της παντοδυναμίας, η οποία θα εμπόδιζε την αυτονομία του ασθενή. Αυτό είναι κάτι που παρατηρείται και σχολιάζεται από τους συμμετέχοντες και τον Wegner στο κλινικό υλικό του Λαμνίδη.

Ο αναλυτής σχολιάζει και συνδέει το άγχος για την προσωπική εξέλιξη με το άγχος στη σχέση με τους συνομηλίκους. Ρωτώντας αν έχει κάποιες σκέψεις πάνω σε αυτούς τους φόβους, δίνει χώρο και δυνατότητα στον ασθενή να μιλήσει περισσότερο για αυτά. Ο ασθενής φαίνεται ότι ασυνείδητα ανταποκρίνεται, εφόσον συνειρμικά θυμάται τις σχέσεις με κάποιους συνομηλίκους συγγενείς.

Σ' αυτό το σημείο αναφέρεται η προβληματική μας πρωτογενούς ομοφυλοφιλίας, η οποία ενδεχομένως παρατηρείται στην παθητική στάση του ασθενή απέναντι στην επιθετικότητα των άλλων και συμπληρωματικά στην τάση του ασθενή να καταλάβει όλο τον χώρο της πρώτης συνεδρίας. Αυτή η στάση ερμηνεύτηκε από συμμετέχοντα ως επιθυμία διείσδυσης στον αναλυτή.

Υποστηρίχθηκε στο σημείο αυτό ότι η κατανόηση από την πλευρά του αναλυτή των συμβαινόντων στη σχέση αναλυτή/αναλυόμενου μπορεί να οδηγήσει σε μια «θετική υποκειμενική ένδειξη» για ουσιαστική ψυχαναλυτική διεργασία. Η σχέση αυτή μπορεί να κατανοηθεί ως μια ασυνείδητη επικοινωνία μεταξύ τους.

Δ. Αντιμεταβίβαση και «ελεύθερα κυμαινόμενη αυτοπαρατήρηση»

Για την αντιμεταβίβαση και την ετοιμότητα του αναλυτή για αυτοπαρατήρηση, ο Wegner αναφέρεται στην τοποθέτηση του Bejarano,² ο οποίος διαχωρίζει τη «γενικευμένη» από τη «συγκεκριμένη» αντιμεταβίβαση. Η τελευταία είναι αυτή που εφαρμόζεται σε κάθε συγκεκριμένο ασθενή, ενώ η γενικευμένη αφορά τη γενική επαγγελματική στάση του αναλυτή. Από αυτήν τη θεωρητική σκοπιά θα μπορούσε κανείς να προσεγγίσει το σχόλιο και την ερώτηση του Wegner προς τον Λαμνίδη σχετικά με τις παρεμβάσεις του στην πρώτη συνέντευξη.

Το ερώτημα ήταν εάν η τεχνική και η στάση του ως προς αυτές τις παρεμβάσεις, όπως και ο τρόπος

που παρουσιάστηκαν στο κλινικό υλικό είναι η συνήθης ή αφορούσε το συγκεκριμένο περιστατικό. Από την απάντηση του Λαμνίδη φαίνεται, και επιβεβαιώνεται από τον Wegner, η σημασία της δυνατότητας του αναλυτή να αφουγκράζεται και να ακολουθεί τους ρυθμούς του ασθενή, η δυνατότητά του να προσαρμόζει την τεχνική στις ανάγκες και τις δυνατότητες του ασθενή, κρατώντας παράλληλα μία σταθερότητα μέσα από την επαγγελματική του στάση γενικότερα.

Σύμφωνα με τον Wegner, ο αναλυτής χρειάζεται τη μεταβίβαση για να κατανοήσει τον ασθενή και την ίδια στιγμή πρέπει να την παρακάμπτει για να κάνει ερμηνείες.

Ε. Ενδείξεις για ψυχανάλυση

Είναι ενδιαφέρον, από τεχνική άποψη, να αναφερθούν οι δύο βασικοί παράγοντες, κατά Wegner, που καθορίζουν την απόφαση για τη συχνότητα της θεραπείας: α) ο «βαθμός συγχρονισμού» (synchronisation), όπου ο ασθενής δίνει σημάδια μέσα στην 1η συνεδρία για την ικανότητά του να περιορίζει τον ψυχαναγκασμό της επανάληψης (υψηλή συχνότητα) και β) η «αυτο-αποτελεσματικότητα», η ικανότητα δηλαδή του ασθενή να διαχειρίζεται την ενδιάμεση απουσία του αναλυτή μεταξύ των συνεδριών και να έχει insight των συμπεριφορών και των βιωμάτων του.

Λαμβάνοντας λοιπόν υπόψη την άποψη του Wegner για τους δύο βασικούς παράγοντες που καθορίζουν την απόφαση της συχνότητας, τίθεται το ίδιο ερώτημα και για τον ασθενή που παρουσίασε ο Λαμνίδης. Παρόλο που το αρχικό αίτημα, όπως αυτό διατυπώθηκε στο τηλέφωνο, φαινόταν επιφανειακό, εντούτοις ο αναλυτής υποστήριξε ότι οι συνδέσεις και οι συνειρμοί που αναφέρθηκαν στην πρώτη συνεδρία τον ενεθάρρυναν να προτείνει μία ψυχαναλυτική διαδικασία, πρόταση την οποία απεδέχθη και ο ασθενής.

Σύμφωνα με τον Wegner, αυτό το αποτέλεσμα θα πρέπει να σχετίζεται με το περιεχόμενο της «εναρκτήριας σκηνής». Συνοψίζει ο ίδιος λέγοντας ότι η «εναρκτήρια σκηνή» ορίζεται ως το σύνολο των αλληλεπιδράσεων ανάμεσα στον αναλυτή και τον αναλυόμενο από τον χαιρετισμό μέχρι και την πρώτη πρόταση που θα ειπωθεί. Το σύνολο αυτών των αλληλεπιδράσεων περιλαμβάνουν τόσο λεκτικές όσο και εξωλεκτικές δράσεις, όλη την άμεση και έμμεση επικοινωνία καθώς και τις συνειδητές, προσυνειδητές και ασυνείδητες ψυχικές διεργασίες, γνωσιακές και συναισθηματικές, ενδοπροσωπικές και διαπροσωπικές του αναλυτή και του ασθενούς.

2. Bejarano, A. (1977), "Counter-transference and narcissism" (in the patient ... and the analyst), *Bulletin of EPFs*, 12: 5-10.

«Βράχος του βιολογικού και αντιμεταβίβαση»

Ιωάννα Αχειμάστου-Παναγιωτοπούλου

Η ομιλία πραγματοποιήθηκε στις 28-1-2011, στο πλαίσιο των εσωτερικών επιστημονικών εκδηλώσεων της ΕΨΕ, με συζητητή τον Δημήτρη Τζάκσον. Προσεγγίζοντας κριτικά, σε θεωρητικό επίπεδο και μέσα από μία κλινική περίπτωση, τον «βράχο του βιολογικού», η Ιωάννα Αχειμάστου-Παναγιωτοπούλου εγείρει σειρά ερωτημάτων σχετικά με αυτή καθεαυτή την έννοια καθώς και με τις μεταβιβαστικές αλλά κυρίως τις αντιμεταβιβαστικές της προεκτάσεις.¹

Γνωρίζουμε ότι στο κείμενο του 1937, «Ανάλυση περατωμένη και μη περατωμένη», ο Φρόντ ανατρέπει στον «βράχο του βιολογικού», αναφερόμενος σε μία από τις πιο ισχυρές αντιστάσεις της μεταβίβασης, η οποία σηματοδοτεί και για τα δύο φύλα, το όριο της αναλυτικής εργασίας. Αντίσταση «απροσπέραστο και αδιαφανής» που σχετίζεται με τη στάση απέναντι στο σύμπλεγμα του ευνουχισμού και η οποία ενεργοποιείται ως υπερανάπληρωση απέναντι στην άρνηση παραδοχής της θηλυκότητας: ο άνδρας αρνείται την παθητική θέση απέναντι σε έναν άλλο άνδρα, ενώ η γυναίκα αρνείται να εγκαταλείψει την επιθυμία του πέους.

Ο αναλυτής, σύμφωνα με τον Φρόντ, «... σε καμία άλλη στιγμή της αναλυτικής εργασίας δεν υποφέρει τόσο πιεστικά από τη ματαιότητα των προσπαθειών του» καθώς «... αυτή η αντίσταση δεν αφήνει να συμβεί καμία αλλαγή». Και καταλήγει: «Δεν θα μπορούσε να είναι διαφορετικά, γιατί σε σχέση με το ψυχικό, το βιολογικό παίζει ακριβώς τον ρόλο του υποκείμενου “πρωταρχικού βράχου”».

1. Το θέμα αποτέλεσε αντικείμενο ομάδας εργασίας με υπεύθυνο τον J.-L. Donnet και συμμετοχή της ομιλήτριας, του Σ. Μητροσύλη και του Μ. Gauthier, με παρέμβαση του Π. Κεφάλα, καθώς και συναδέλφων της ομάδας μελέτης του Συνεδρίου, στο 70ό Συνέδριο Γαλλόφωνων Ψυχαναλυτών «Ανάμεσα στην Ψυχή και το Σώμα» (Αθήνα, Μάιος 2010).

Η άρνηση της θηλυκότητας δεν θα μπορούσε παρά να είναι γεγονός βιολογικό, ένα μέρος του μεγάλου αινίγματος της σεξουαλικότητας».

Τι είναι, λοιπόν, εκείνο που ωθεί τον Φρόντ να χειριστεί διαφορετικά την άρνηση της θηλυκότητας απ' ό,τι άλλες αντιστάσεις, να απομακρυνθεί από τη γραμμή της συγκρουσιακότητας, των ψυχικών μηχανισμών και του νοήματος, και να καταφύγει στο πέραν του ψυχικού, στο εξωτερικό, στο «αμετάκλητο», στον «πρωταρχικό βράχο» του βιολογικού; Αυτό είναι το πρώτο ερώτημα που θέτει η ομιλήτρια, το προσεγγίζει δε ανατρέχοντας και στη σχετική ψυχαναλυτική βιβλιογραφία.²

Η θέση του Φρόντ θα μπορούσε να είναι απόρροια αντιμεταβιβαστικών του δυσκολιών; Προς αυτή την κατεύθυνση κινείται ο Donnet (2010), για τον οποίον το βιολογικό, εκτός από βράχος όπου προσκρούει η ψυχική εργασία, είναι και «φορέας μιας συγκρουσιακής προδιάθεσης», ο οποίος ψυχοποιείται μέσα από τη δράση της ενορμητικής κίνησης. Ένας φαύλος κύκλος εγκαθίσταται ανάμεσα στην αντίσταση του αναλυόμενου και την αντιμεταβιβαστική άμυνα του αναλυτή απέναντι «σε μια βαθύτερη μεταβιβαστική παλινδρόμηση και ταυτόχρονα απέναντι σε ένα άνοιγμα προς μια ευρύτερη ψυχαναλυτική ακρόαση που δεν περιορίζεται μόνο στην απόδοση νοήματος». Σε σχέση με αυτή την υπόθεση, η ομιλήτρια, συνεχίζοντας την παράθεση της σκέψης του Donnet, παρατηρεί ότι ο αναλυτής-Φρόντ θεωρητικοποιεί τον βράχο φοβούμενος ότι χάνει «την αδιαμφισβήτητη δύναμη της ερμηνευτικής του λειτουργίας» (όταν δηλαδή αδυνατεί να πείσει τον αναλυόμενο). «Τη στιγμή που νιώθει τον φόβο του ευνουχισμού και του

2. Βλ. και Αχειμάστου-Παναγιωτοπούλου, Ι. (2011), «Ο “βράχος του βιολογικού” έρεισμα και εμπόδιο στη μεταβίβαση». *Οιδίπους*, τ. 5: 147-160.

αγνώστου, που τον παραπέμπουν στη δική του παθητικότητα και θηλυκότητα, του δίνει όνομα και ταυτόχρονα προσπαθεί να τον αποκλείσει από τη σκέψη του πάση θυσία, συνδέοντάς τον με το “αμετάκλητο”».

Η Coblenz (2009) διερωτάται αν η επέκταση της μεταφοράς του «βράχου» στο απροσπέραστο και αδιαφανές από ψυχική άποψη σωματικό στοιχείο, θα μπορούσε να συνδεθεί όχι μόνο με τη διαφορά των φύλων, αλλά και με την αντίθεση παθητικότητα/ενεργητικότητα. Το απροσπέραστο αυτό στοιχείο, μία «ψυχική ενέργεια» που δεν εκφράστηκε ούτε μέσω σωματικής μετατροπής ούτε μέσω ψυχικής επεξεργασίας, «έχει ποσοτική υπόσταση και είναι επιφορτισμένο με ρόλο οικονομικού παράγοντα, καθώς και με την ιδιότητα της “αδιαφάνειας”». Ψυχοποιείται δε όταν του προσδίδεται κάποιο ψυχικο-σεξουαλικό νόημα.

«Θα λέγαμε λοιπόν», σημειώνει η Παναγιωτοπούλου, «ότι ο “βράχος του βιολογικού” είναι μια ψυχική στιγμή στην αντιμεταβίβαση του αναλυτή, καθώς και στη ροή της μεταβίβασης και της ψυχικής πραγματικότητας του αναλυόμενου, όπου αποτυπώνεται η αναζήτηση μίας “στάσης”, με την έννοια της διακοπής αλλά και του τρόπου, με την έννοια επίσης του εμποδίου αλλά και του στηρίγματος». Στη συνέχεια διερωτάται: «Είναι, μήπως, περισσότερο από αντίσταση, ένας εφικτός τρόπος συνάντησης με το αντικείμενο, συμβάλλοντας στον αγώνα του Εγώ για την οικονομική του ισορροπία;»

Το ερώτημα αυτό θα την οδηγήσει στις έννοιες της παθητικότητας και της θηλυκότητας, που εξελίσσονται στη φροϋδική σκέψη παράλληλα με τη θεωρία της σεξουαλικότητας. Η διαπλοκή τους «αφορά το γίνεσθαι του ψυχισμού», και η άρνησή τους είναι καθοριστική για τον ψυχισμό: «διατρέχουν όλο το φάσμα από

την ενορμητική φόρτιση μέχρι την ευχαρίστηση/δυσαρέσκεια και τη σεξουαλική ικανοποίηση (...) Δομούν το Εγώ και την αμφιφυλία». Κατά την Chabert (1999), παρότι στην πρωταρχική διέγερση οι ενορμητικές κινήσεις έχουν διπλή υπόσταση, ενεργητική και παθητική, «η παθητικότητα συγκεράζεται περισσότερο από την ενεργητικότητα με την αναγνώριση από το υποκείμενο της δράσης του άλλου σε αυτό». Αποτελεί προϋπόθεση της αίσθησης του εαυτού και του άλλου, ενώ στη μεταβίβαση επιτρέπει την ιδιοποίηση των βιωμάτων, των συναισθημάτων και του λόγου. Τέλος υπενθυμίζεται η έννοια του «πρωταρχικού θηλυκού» (André, 1997) που παραπέμπει στις πρωταρχικές ταυτίσεις με το μητρικό αντικείμενο.

Η Schaeffer (1997), μελετώντας την άρνηση του θηλυκού και ειδικότερα τη συσχέτιση της άρνησης αυτής με τον βράχο, διακρίνει τη «θηλυκότητα» που κατευνάζει το άγχος ευνουχισμού, από το «θηλυκό», την ιδιότητα δηλαδή του θηλυκού, το οποίο θεωρεί ως έναν από τους όρους ρύθμισης της διαφοράς των φύλων, που συμβάλλει στη δόμηση του ψυχισμού. Θεωρεί επίσης ότι ο «βράχος» θα μπορούσε να αφορά την άρνηση στο θηλυκό φύλο, «αυτού που στη διαφορά των φύλων επαληθεύει το πιο παράξενο, το πιο δύσκολο να ενταχθεί στην πρωκτική ή φαλλική λογική», στο μέτρο που φέρει όλες τις επικίνδυνες φαντασιώσεις. Επιπλέον, η αναζήτηση της σεξουαλικής απόλαυσης και η ικανότητα της γυναίκας να δέχεται μεγάλες ποσότητες λιβιδινικών ώσεων αποτελεί πηγή άγχους και για τα δύο φύλα. Παράλληλα, σχετικά με το ζεύγος διφυλετικότητα/άρνηση του θηλυκού και στα δύο φύλα (Φρόυντ, 1937) η ομιλήτρια σημειώνει ότι εκτός από την άρνηση του θηλυκού, και η ενεργός διφυλετικότητα είναι μια άμυνα έναντι της διαφοράς των φύλων, σε αντίθεση με την ψυχική διφυλετικότητα που ως φαντασίωση έχει οργανωτικό ρόλο στο επίπεδο των ταυτίσεων.

Αναλύοντας τη φύση της σεξουαλικής ενόρμησης η οποία, από την αρχή της ζωής, «τρέφει» αλλά και

«διαρρηγνύει» ταυτοχρόνως το Εγώ, η Schaeffer (ibid.) θεωρεί τη θηλυκή γενετήσια μορφή της λίμπιντο ως μία από τις μορφές εσωτερίκευσης μεγάλων ποσοτήτων διέγερσης. Κάνει τέλος την υπόθεση ότι ο «βράχος υποδηλώνει τη σεξουαλική ανικανότητα, καθώς επίσης και την αντίστοιχη ανικανότητα του αναλυτή να την επανορθώσει». Τούτο συμβαίνει στο βαθμό που η άρνηση του θηλυκού, όπως εκφράζεται σε άνδρες και γυναίκες, παραπέμπει σε μορφές προγενετήσιων αμυνών απέναντι στο άγχος της γενετήσιας διείσδυσης.

Ανακεφαλαιώνοντας, η Παναγιωτοπούλου υπογραμμίζει τη διφορούμενη υπόσταση της έννοιας του «βράχου του βιολογικού» στην ψυχαναλυτική τεχνική.

- Φαίνεται να αποτελεί εμπόδιο και ταυτόχρονα διέξοδο «έναντι ζητημάτων διαχείρισης της ψυχικής διέγερσης και του ενορμητικού κινδύνου τον οποίο κινητοποιεί».
- Εκτός από αντίσταση του αναλυόμενου αποτελεί πιθανόν και αντιμεταβιβαστικό αδιέξοδο, στο πλαίσιο του οποίου ο αναλυτής συμπλέει «με την άρνηση του αναλυόμενου να αφεθεί σε βαθύτερη μεταβιβαστική παλινδρόμηση».
- Επιπλέον, η άρνηση της παθητικότητας/θηλυκότητας εκ μέρους του αναλυόμενου θα μπορούσε να αποτελεί «απόηχο της άρνησης του αναλυτή απέναντι στη δική του παθητικότητα, στην οποία τον υπέβαλε ο αναλυόμενος».
- Το «βιολογικό» φαίνεται να αφορά άλλοτε τις απαρχές του ψυχισμού και τη σύνδεσή του με το άγχος και το ενορμητικό υπόλοιπο (κάτι δηλαδή που δεν έχει υποστεί ψυχική επεξεργασία) και άλλοτε ψυχικά τραύματα από οργανικές ασθένειες.
- Το τέλος της ψυχικής εργασίας επιβεβαιώνεται από τη σύνδεσή της με το «βιολογικό» ως αμετάκλητου ορίου: άλλοτε πρόκειται για «όριο-έρεισμα», το οποίο παραπέμπει στο πρωταρχικό με παλινδρόμηση σε προλεκτικές αναμνημονεύσεις και άλλοτε, όταν εισβάλλει ο εξωτερικός παράγων που θα μπορούσε, για παράδειγμα, να είναι μία ασθένεια ή τραυματικές

αναμνήσεις ασθενειών που βιώνονται ως επάκαιρες στο παρόν, ο βιολογικός παράγων βιώνεται ως «όριο-πρόσκρουση».

Η ομιλήτρια διερωτάται αν πρόκειται για στιγμές κατά τις οποίες ο αναλυόμενος αδυνατεί να βιώσει το «ως εάν» μέσα στη μεταβίβαση, ενώ η απαίτηση για ψυχική εργασία είναι μεγάλη, καθότι εισάγεται ενορμητικό στοιχείο μεγάλης έντασης. Θέτει επίσης ερώτημα για το πού οδηγούν την αντιμεταβίβαση οι στιγμές αυτές.

Στο πλαίσιο των προβληματισμών αυτών, η ομιλήτρια εισάγει κλινικό υλικό.³ Πρόκειται για την ανάλυση ενός ατόμου, το οποίο είχε βιώσει επαναληπτικούς σωματικούς και ψυχικούς τραυματισμούς με το ίδιο συμβολικό και μεταφορικό νόημα, με αποτέλεσμα να πληγεί το αναπαραστατικό του δίκτυο και να εμποδίζεται η ιδιοποίηση των βιωμάτων του και της αίσθησης εαυτού. Υπό αυτούς τους όρους, το άγχος της επιβίωσης και της απαρτίωσης του σώματος είναι δύσκολο να ψυχοποιηθεί καθότι αποτελεί πηγή υπερβολικής διέγερσης. Εξάλλου, ο ευνουχισμός βιώνεται ως πραγματικός/σωματικός κίνδυνος, στρεβλώνοντας με τον τρόπο αυτό την οδό προς τη φαντασιωτική λειτουργία. Καθώς αναχαίτιζαν τις εξελικτικές κατακτήσεις, οι εν λόγω τραυματισμοί συνέβαλαν στη δημιουργία μιας συμβιωτικής σχέσης με τη μητέρα.

Η ομιλήτρια διερωτάται για την ιδιαιτερότητα της στιγμής της μεταβίβασης κατά την οποία εμφανίζεται η αναμνημόνευση των σωματικών τραυματισμών, καθώς επίσης και για τη μορφή και το νόημα της μεταβίβασης σε σχέση με το υλικό της συνεδρίας και με εκείνο που διακυβεύεται στην αναλυτική σχέση. Τα ερωτήματα αυτά τίθενται εξαρχής αλλά και κατά την πορεία της ανάλυσης στην ανάλυτριά, η οποία παραμένει ταυτοχρόνως συστηματικά προσηλωμένη στην παρατήρηση των αντιμεταβιβαστικών συναισθημάτων.

Κατά την αρχική φάση της ανάλυσης,

3. Από το υλικό που αναπτύχθηκε στην ομιλία, στην παρουσίαση αυτή, παρατίθενται κυρίως ζητήματα μεταβίβασης και αντιμεταβίβασης.

κάθε παρέμβαση της αναλύτριας πέφτει στο κενό. Οι πράξεις του υποκειμένου κατακλύζουν το πλαίσιο: δοκιμάζοντας ίσως τα όρια αντοχής της αναλύτριας δημιουργεί την εντύπωση ότι «χτυπιέται» μέσα στο πλαίσιο. Είναι μία κατάσταση που παραπέμπει στον σωματικό τραυματισμό και βιώνεται ως συνθήκη ακινητοποίησης και έκθεσης. Ο φόβος απώλειας της αγάπης του μητρικού αντικειμένου, που εκπηγάει από την ανεπαρκή παρουσία της μητέρας την ίδια εποχή, εντείνει τις αγωνίες απώλειας και κενού που συνοδεύουν το παιδικό βίωμα. Ένας εκρηκτικός θυμός απευθύνεται προς την αναλύτρια που μεταβιβαστικά βιώνεται αφενός ως μητρικό αντικείμενο και αφετέρου ως μάρτυρας των εκμυστηρεύσεων του υποκειμένου. Η ομιλήτρια επισημαίνει ότι η λειτουργία αυτή προσδίδει στις εκμυστηρεύσεις καθεστώς πραγματικότητας. Σχετικά με την αντιμεταβίβαση σημειώνει: «Ένωθα ακινητοποιημένη και ως προς τον εσωτερικό μου λόγο και στο επίπεδο του σώματος. Αναρωτήθηκα αν το υποκείμενο με έκανε να ζω το δικό του αίσθημα κινδύνου, καθώς αυτό γινόταν επίκαιρο στη ροή της μεταβίβασης».

Με όνειρα χωρίς διέξοδο το υποκείμενο προσπαθεί να ελέγξει την ψυχική του οικονομία που κατακλύζεται από την ενορμητική βία και τη σωματική εγγραφή ενός ενορμητικού υπολοίπου μέσω των σωματικών τραυματισμών πάνω στα οποία προσκρούει η μεταβίβαση. Παρά το κλίμα μελαγχολίας και το πλούσιο υλικό των συνδριών που ακολουθούν, ένα αίσθημα μη ζωντανού χαρακτηρίζει τα αντιμεταβιβαστικά συναισθήματα της αναλύτριας, η οποία διερωτάται: «Πρόκειται μήπως για την προβολή του “μη ζωντανού”, της μη κατοικημένης πλευράς του σώματος ή για τη δική μου άρνηση να παλινδρομήσω απέναντι στην ανάγκη του υποκειμένου να συναντηθεί με το αντικείμενο μέσα από την ενορμητική αρνητικότητα; Η υποθετική αυτή άρνησή μου συναντά άραγε τη δική του άρνηση της παθητικότητας; Μήπως πρόκειται για φαινόμενο

που σχετίζεται με τον “βράχο του βιολογικού”;».

Με αφορμή την παρουσίαση μίας ανάλυσης, η οποία στην πορεία της προσκρούει σε οργανική ασθένεια, η Coblence (2009) (ibid) υπογραμμίζει ότι αυτή η συνθήκη φέρνει τόσο τους άνδρες όσο και τις γυναίκες αντιμέτωπους με την παθητικότητα, ενεργοποιώντας σχετικές πρωταρχικές εμπειρίες που έχουν εγγραφεί στο σώμα. Υποστηρίζει στη συνέχεια ότι η έντονη ταύτιση του αναλυτή με τον σωματικό πόνο του άλλου –που κινείται στο «πέραν της ευχαρίστησης» του ακροατή– παραλύει τη σκέψη του και διερωτάται αν η πραγματικότητα του πάσχοντος σώματος αποτελεί για τον αναλυτή «βράχο», ένα δηλαδή ακατανίκητο εμπόδιο στην αντιμεταβίβαση.

Προσεγγίζοντας εκ των υστέρων την αναλυτική της περίπτωση, η Παναγιωτοπούλου υπογραμμίζει ότι το «ποσοτικό», ο οικονομικός δηλαδή παράγων, ήταν εκείνο που καθόρισε τη διαδικασία, τόσο στη μεταβίβαση όσο και στην αντιμεταβίβαση. Η αναλυτική σχέση και το πλαίσιο εξέθεταν το υποκείμενο στη σαγήνη του αντικειμένου, καθώς και στην αγωνία του ψυχικού χάους και το παρέπεμπαν στο τραυματικό βίωμα στη σχέση με το μητρικό αλλά και με το πατρικό αντικείμενο. Ο φόβος του σωματικού τραύματος επαναδραστηριοποιείται εξάλλου στην ανάλυση όταν το άτομο βρίσκεται αντιμέτωπο με την ανασφάλεια που βιώνει σε στιγμές απουσίας νοήματος.

Επιπλέον η ψυχική οδύνη του ανακινεί το άγχος του σωματικού πόνου και της απαρτίωσης της εικόνας του σώματος. Μία συνέπεια των πρώιμων τραυματισμών είναι ότι ο πρωτογενής μαζοχισμός και η λειτουργία της φαντασίωσης του ευνουχισμού είναι ανεπαρκείς, ενώ το άγχος δεν προστατεύει ως άγχος-σήμα αλλά διατηρεί τη φόρτιση ενός επίκαιρου και πραγματικού κινδύνου, εμποδίζοντας την αλλαγή πεδίου από το σώμα της αντίληψης στο σώμα της φαντασίωσης. Η πλεονάζουσα διέγερση εξαναγκάζεται να αναζητήσει διέξοδο σε ευχαριστήσεις του δευτερογενούς μαζοχισμού, σε μια παθητικότητα ναρκισσιστικά

αποδεκτή, στην εκτόνωση και τη σαδιστική κατοχή του αντικειμένου. Απέναντι στο φόβο του πόνου και της σύγχυσης, που εμποδίζει το άνοιγμα στην παθητικότητα, το «αμετάκλητο» του βιολογικού, εμπόδιο και στήριγμα ταυτόχρονα, προστατεύει από αυτό που μπορεί να εισβάλει, ενώ συγχρόνως αποτελεί τρόπο συνάντησης με την αναλύτρια ως μητρικό αντικείμενο.

Αν το δούμε από την πλευρά της αναλύτριας, η αδυναμία μετάβασης της ανάλυσης στο «ως εάν», το ανεπεξέργαστο των φαντασιώσεων και η αλλαγή πεδίου ψυχικής λειτουργίας από το εικονικό στο αντιληπτικό-βιολογικό, διέκοπταν σε πολλές περιπτώσεις την ευχαρίστηση της σκέψης και δυσχαίρεναν τις ταυτίσεις. Φοβούμενη τον κίνδυνο επαναλήψεων με διέξοδο στο σώμα, αλλά κυρίως την επανάληψη μέσα στη μεταβίβαση μιας συγχυτικής σχέσης με το μητρικό αντικείμενο, η αναλύτρια αμύνεται απέναντι στην πλεονάζουσα διέγερση καθώς και απέναντι στην παθητικότητα και τη θηλυκότητα. Η αντιμεταβίβαση, παρατηρεί η αναλύτρια, προσέκρουε στην «άρνηση και την αδυναμία» να συμπεριλάβει την υπερβολική διέγερση και να ταυτιστεί με ένα βίωμα σωματικού πόνου, προσέκρουε στη δική της άμυνα να αφηθεί στη βαθύτερη παλινδρόμηση.

Εντέλει, καταλήγει η ομιλήτρια, η άρνηση της παθητικότητας φαίνεται ότι ήταν μία «συνθήκη συνεπικουρούμενη από δύο ψυχισμούς, ούτως ώστε το “αμετάκλητο” του “βιολογικού βράχου” να είναι εμπόδιο αλλά και ο μόνος δυνατός τρόπος συνάντησης με το αντικείμενο». Σε ψυχισμούς όπου οι τραυματικές εμπειρίες και η έκθεση σε πλεονάζουσα διέγερση καθιστούν την πρωταρχική παθητική θέση δύσκολα προσεγγίσιμη και εμποδίζουν την οδό της εσωτερίκευσης, ο βράχος του βιολογικού, ως έρεισμα και εμπόδιο για τον ψυχισμό, αποτελεί έναν τρόπο συνάντησης –μέσα από τη σύγκρουση– με το αντικείμενο.

ΕΛΙΖΑ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ

Ο Hölderlin και το ζήτημα του πατέρα

Jean Laplanche

Η μελέτη *Ο Hölderlin και το ζήτημα του πατέρα* είναι η διδακτορική διατριβή του Jean Laplanche, ο οποίος είναι ευρέως γνωστός ως ο ένας από τους δυο συγγραφείς του *Λεξιλογίου της Ψυχανάλυσης* (1967). η κυριότερη θεωρητική του προσφορά αφορά την «πρωταρχική σαγήνη» που ασκείται από τη μητέρα προς το παιδί και η οποία εισάγει το παιδί στον χώρο του σεξουαλικού πριν από την ανάπτυξη της δικής του σεξουαλικότητας. Η εργασία του Laplanche πάνω στον μείζονα Γερμανό λυρικό ποιητή, Johann Christian Friedrich Hölderlin, ο οποίος υπήρξε σχιζοφρενής τα τελευταία σαράντα χρόνια της ζωής του, δημοσιεύτηκε το 1961.

Η διατριβή εντάσσεται στο είδος της ψυχοβιογραφίας και αφορά το ζήτημα των σχέσεων μεταξύ καλλιτεχνικής δημιουργίας και ψυχικής νόσου. Όταν η ψυχική νόσος ανήκει στις νευρώσεις, το σημείο ένταξης και η λειτουργία της λογοτεχνικής δημιουργίας στην ατομική σύγκρουση προσδιορίζεται με ακρίβεια (Laplanche, 1961, σελ. 17).

Το ερώτημα προκύπτει καθώς, «μετακινούμενοι στην ψυχωτική πλευρά της ψυχικής νόσου, αντιλαμβανόμαστε γρήγορα ότι η θεωρία αυτή (περί της λειτουργίας της λογοτεχνικής δημιουργίας στην ατομική σύγκρουση) δεν έχει καμία ισχύ εδώ» (ibid, σελ. 19).

Ο Laplanche επιλέγει να μελετήσει τη μεταβατική περίοδο της ζωής του ποιητή (1794-1800), περίοδο όπου εμφανίστηκαν οι πρόδρομες εκδηλώσεις της ψύχωσης, με στόχο να αναζητήσει εάν «αυτός (ο Hölderlin) δεν φωτίζει μ' ένα νέο ποιητικό φως την προβληματική της τρέλας» (ibid, σελ. 24).

Αναζητώντας την απαρχή της ψυχικής νόσου του ποιητή, ο Laplanche παραθέτει μια λεπτομερή

και ευαίσθητη περιγραφή των αλλαγών του Hölderlin σε μικρή κλίμακα, όπου μπορεί να διακριθεί η διαμόρφωση μιας πρώτης παρανοϊκής αντίδρασης του ποιητή, μιας «προσωρινής μεταμόρφωσης της ευερεθιστότητας και της υπερευαίσθησίας του Hölderlin σε δικτυικά συναισθήματα» (ibid, σελ. 63).

Για την ερμηνεία της έναρξης της νόσου, ο Laplanche, του οποίου οι βασικές σπουδές ήταν στη φιλοσοφία και, στη συνέχεια, έκανε την ανάλυσή του με τον Jacques Lacan, ανέτρεξε στη λακανική θεωρία του Ονόματος του Πατέρα: «Μπορούμε, ασφαλώς, να της δώσουμε (της έλλειψης, της απουσίας εσωτερικής ψυχικής εγγραφής του φαλλού σε κάποιο νόμο) το όνομα της πατρικής θέσης ή στάσης, είδαμε όμως την παρανόηση που θα γεννιόταν αν ερμηνεύαμε το κενό αυτής της θέσης ως έλλειψη: όταν ο “πραγματικός” πατέρας, με τη μορφή του Schiller, καταλαμβάνει αυτήν τη θέση, δεν διαπιστώνουμε μια νέα ισορροπία του συστήματος, αλλά την αποδιοργάνωσή της. Μήπως αυτό σημαίνει ότι αυτή η θέση ήταν η θέση ενός “αρνητικού”, η απουσία μιας απουσίας;» (ibid, σελ. 226).

Μια, εγγύτερη στη φροϋδική θεωρία, συσχέτιση της παρανοϊκής αντίδρασης του Hölderlin, με την ομοφυλοφιλία του, η οποία απορρέει από τον ναρκισσισμό του, αναφάνεται στο επόμενο κεφάλαιο «Οι δυαδικές διαλεκτικές του Υπερίονα»: ο Laplanche μελετά τη ναρκισσιστική ισορροπία του ποιητή σε μια φάση σταθεροποίησης (αρχές του 1796 έως τον Σεπτέμβριο του 1798), η οποία ανέκοψε την ψυχωτική εξέλιξη.

Η σταθεροποίηση αυτή αποδίδεται από τον Laplanche στη (ναρκισσιστική) σχέση, την οποία συνήψε ο ποιητής με τη μητέρα του μαθητή του, τη Susette Gontard.

Η σχέση αυτή είναι «η μοναδική, ίσως, περίπτωση στην ιστορία της λογοτεχνίας όπου η συνάντηση με τη Susette Gontard προεικονίζεται με πολύ συγκεκριμένο τρόπο στα πρώτα σχεδιάσματα του Υπερίονα.

Η Susette καταλαμβάνει ακριβώς τη θέση που της προκαθορίζαν τα ονόματα της Μελίτης και έπειτα της Διοτίμας, σε τέτοιο βαθμό ώστε το πραγματικό πρόσωπο να συμπίπτει χωρίς καμιά διαφορά με την ποιητική μορφή του μυθιστορήματος» (ibid, σελ. 118-119). Αυτή η ερμηνευτική προσέγγιση του Laplanche συνάδει με τις σύγχρονες ψυχοδυναμικές θεωρίες όπου τονίζεται η αξία της χρήσης της έννοιας του ναρκισσισμού στη θεραπευτική προσέγγιση των ψυχώσεων· ο ψυχαναλυτής οφείλει να δεχθεί να γίνεται αντιληπτός από τον ασθενή ως ένα μέρος του ψυχικού κόσμου του τελευταίου: το εξιδανικευμένο μητρικό μορφοείδωλο.

Ο Laplanche τονίζει τις συνεχείς αλλαγές κατεύθυνσης των σχέσεων του Υπερίονα: «Βλέπουμε το υποκείμενο να αλλάζει συνεχώς κατεύθυνση, ανάλογα με το διαδοχικά καλό ή κακό αντικείμενό του, που κατοικείται από το θεό ή είναι απόλυτα άδειο, σαν να χορεύει καντρίλιες με ποικίλες, αν και στερεότυπες, φιγούρες» (ibid, σελ. 134).

Η περιγραφή των συνεχών αλλαγών κατεύθυνσης των σχέσεων του Υπερίονα θυμίζει, επίσης, τη θεωρία του Kohut σχετικά με το φάσμα των πιθανών μετατοπίσεων μιας ναρκισσιστικής σχέσης:

Α) Όταν το αντικείμενο βιώνεται ως πανίσχυρο, αυτό καταπραΰνει και ηρεμεί, «θεραπεύει».

Β) Όταν το αντικείμενο αποσύρεται, η τέλεια πληρότητα αφανίζεται.

Γ) Υπάρχει, επιπροσθέτως, η δυνατότητα μετατόπισης προς «μια κατοπτρική σχέση, όπου οι δυο όροι εναλλάσσονται με μια τέλεια αμοιβαιότητα» (ibid, σελ. 130), η οποία (σχέση) είναι ευάλωτη στην παρουσία της

παραμικρής διαφοράς. Η παραπάνω νοσταλγία της ενότητας δίνει τη θέση της στην άρνηση της συγχώνευσης, μετά την αναχώρηση του ποιητή από τη Φρανκφούρτη (Σεπτέμβριος του 1798). Η αναζωπύρωση της ψυχωτικής διεργασίας που ακολουθεί συνοδεύεται από μια νέα πνοή που αναζωογονεί την ποίηση του Hölderlin, θέτοντας έτσι το ερώτημα της διερεύνησης της σχέσης που υπάρχει ανάμεσα σε αυτά τα δύο φαινόμενα (ibid, σελ. 154).

Ο Laplanche αναγνωρίζει στον Hölderlin μια μερικώς επιτυχή έκβαση στον αγώνα του προς τη διαμόρφωση μιας υποκειμενικότητας:

«Ο Hölderlin στρέφεται προς την άδεια θέση απ' όπου έφτασε σ' αυτόν η απώλειά του. Δεν καλείται πια από το σημείο αυτό-το προσδιορίζει μόνος του ως πιθανό τόπο της σωτηρίας του» (ibid, σελ. 227).

Ένα από τα πλεονεκτήματα της εργασίας του Laplanche είναι ότι τονίζει επανειλημμένα την ύπαρξη των ορίων της γνώσης μας για την ψύχωση: «Δεν είναι η επιστήμη –ψυχαναλυτική ή άλλη– της σχιζοφρένειας που μας δίνει την τελευταία λέξη για τον Hölderlin, αλλά ότι ο ίδιος ανοίγει ξανά το ζήτημα της σχιζοφρένειας ως καθολικό πρόβλημα» (Laplanche, 1961, σελ. 237).

Η αναγνώριση από τον Laplanche των ορίων της ψυχανάλυσης και η κατεύθυνση της προσοχής του αναγνώστη προς την ακρόαση του ίδιου του Hölderlin καθιστούν αυτό το βιβλίο ως ένα από τα πλέον προτεινόμενα για όποιον ενδιαφέρεται για την ψύχωση. Διότι, παρότι είναι ταπεινωτικό για τον ναρκισσισμό μας, οφείλουμε να εκκινούμε τις έρευνές μας από την αποδοχή ότι η σχιζοφρένεια είναι ένα πρόβλημα που ανθίσταται στην πλήρη διερεύνησή του, διότι επερωτά την ουσία του ανθρώπινου Είναι.

Laplanche, Jean (1961), *Hölderlin et la question du père*. Paris: Ed. PUF. Για την ελληνική γλώσσα (1999): μτφρ. Ασέρ Α.-Κουτσουραδής Α., Επιμέλεια-Πρόλογος: Αλεξανδρίδης Α., Αθήνα, Εκδόσεις Ίκαρος, Ψυχαναλυτική Σειρά.

ΧΡΥΣΗ ΓΙΑΝΝΟΥΛΑΚΗ

Τα δεινά της Πανδώρας¹

Catherine Chabert²

Η Catherine Chabert έχει ασχοληθεί με το θέμα του θηλυκού στοιχείου και στα δύο φύλα και με τα θεωρητικά και κλινικά ζητήματα που προκύπτουν, όπως η παθητικότητα και η αντι-επένδυσή της, ο ηθικός μαζοχισμός, η μελαγχολία, η αρνητική θεραπευτική αντίδραση.³ Ανήκει στους ψυχαναλυτές που, ενώ απασχολούνται από προβληματικές που βρίσκονται πέραν των κλασικών νευρώσεων, προσπαθούν να προσεγγίσουν αυτές τις περιπτώσεις στηριζόμενοι στα μεταψυχολογικά κείμενα του Φρόυντ και στις κλασικές φροϋδικές έννοιες, όπως το οιδιπόδειο σύμπλεγμα, το άγχος ευνουχισμού, οι πρωταρχικές φαντασιώσεις.

Στην ομιλία της, επιλέγοντας τρεις δρόμους, την κλινική πρακτική, τη μεταψυχολογία και τον μύθο, η Chabert προσέγγισε το θέμα της «θηλυκότητας» μέσα από την εξάρτηση από τη Μοίρα. Μίλησε για αναλύσεις όπου οι ψυχικοί μετασχηματισμοί και η ψυχική κινητικότητα μοιάζουν αδύνατες και όπου

1. Επιστημονική συνάντηση με θέμα «Ακραίες μορφές ηθικού μαζοχισμού, διαφορά των φύλων, σεξουαλικότητα», που οργανώθηκε από το περιοδικό *Εκ των Υστέρων*, τον Οκτώβριο 2009, στην Αθήνα.

2. Γαλλίδα ψυχαναλύτρια, μέλος της Ψυχαναλυτικής Ένωσης Γαλλίας (APF) και καθηγήτρια κλινικής ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο Paris V-René Descartes.

3. Το 1999, στο Συνέδριο Γαλλόφωνων Ψυχαναλυτών με θέμα «Τα διακυβέματα της Παθητικότητας», η C. Chabert παρουσίασε μία από τις δύο κύριες εισηγήσεις. Βλ. Chabert C. (1999), “Les voies intérieures”, *Revue Française de Psychanalyse*, 5, “Enjeux de la Passivité”, T. LXIII, Numéro spécial Congrès, σ. 1445-1488.

Εκδόσεις 2011

Αθανάσιος Αλεξανδρίδης
Φύση και Λόγος στην Ψυχανάλυση
Εκδόσεις Ίκαρος, Αθήνα 2011

Σωτήρης Μανωλόπουλος
Ψυχικοί δεσμοί, Κοινωνικοί θεσμοί
σειρά: *Γραφές της Ψυχανάλυσης*,
Εκδόσεις Γαβριλίδης, Αθήνα 2011

Χάρης Μωρίκης
«...εκόμισα εις την Τέχνην»
Μια ψυχαναλυτική συνεισφορά στο αίνιγμα της
καλλιτεχνικής δημιουργίας μέσω του Καβαφικού έργου,
Εκδόσεις Ποταμός, Νοέμβριος 2011

Άννα Ποταμιάνου
«Επί Ξυρού Ακμής»,
Εκδόσεις Μετά, Αθήνα 2011

ο αναλυόμενος μοιάζει να υποτάσσεται πλήρως σε εξωτερικές αλλοτριωτικές δυνάμεις, που με τη μορφή της Μοίρας ή του Πεπρωμένου καθορίζουν αναπόφευκτα το παρελθόν και το παρόν. Συνήθως οι δυνάμεις αυτές αποδίδονται, παρατήρησε η Chabert, σε γυναικείες μορφές που, παραδόξως, ενώ είναι φορείς αυτών των δυνάμεων υπόκεινται ταυτόχρονα στην εξουσία τους. Αναρωτήθηκε, στο όνομα ποιας επανάληψης, οι αφηγήσεις περί δημιουργίας της πρώτης γυναίκας, της Εύας στη Βίβλο, όπως και της Πανδώρας, στην ελληνική μυθολογία, παρουσιάζουν τη γυναίκα να φέρνει τη συμφορά στον κόσμο των αντρών. Πριν από την άφιξή της, οι άντρες εστερούντο δεινών και ζούσαν με ναρκισσιστική ατάρκεια και πληρότητα.

Σ' αυτό το μοντέλο υπακούουν και τα χαρακτηριστικά που προσέδιδε ο Φρόντλ στη γυναίκα σε όλη τη διάρκεια του έργου του, ένα μοντέλο που ενσαρκώνεται, για την Chabert, ιδιαιτέρως στις φιγούρες του μαζοχισμού και της μελαγχολίας.

Παράλληλα, η Πανδώρα, η πρώτη αυτή μυθική γυναίκα, εκφράζει τη διαφορούμενη υπόσταση της ανθρώπινης φύσης, τη διαφορά ανάμεσα στο είναι και στο φαίνεσθαι: εξωτερικά έχει την όψη μιας θεϊκής αθάνατης παρθένου, ενώ μέσα της ο Ερμής έχει εναποθέσει ψεύδη και δόλο. Με ανάλογο τρόπο, στην κλινική περίπτωση ηθικού μαζοχισμού, που παρουσίασε η ομλήτρια, η αναλυόμενη βυθίζεται στη βεβαιότητα μιας απόλυτης αθωότητας όπου μοιάζει να απουσιάζει οποιοδήποτε συνειδητό αίσθημα ενοχής.

Με ποιους τρόπους μια ψυχανάλυση μπορεί να επιτρέψει την ανάδυση της ασυνείδητης αυτής ενοχής και την επεξεργασία της ανοίγοντας, έτσι, το δρόμο της απελευθέρωσης από την εξάρτηση; Η μετάβαση σε μια άλλη μορφή ενοχής, πέρα από την οδύνη που περιέχει, επιτρέπει στο «εγώ» να γίνει πρωταγωνιστής και όχι απλώς θεατής ενός δράματος σκηνοθετημένου από τη Μοίρα.

Η Ιωάννα Παναγιωτοπούλου, στην παρέμβασή της, με τίτλο «Ανάμεσα-στους-δύο, ανάμεσα-αυτοί οι-δύο... η ενοχή»⁴, προσέγγισε τις θέσεις της Chabert μέσα από την επιρροή που έχει ασκήσει στη σκέψη της το έργο του Pontalis και η ουνικιστική προέλευση έννοια του «ανάμεσα». Επικεντρώθηκε στο πέρασμα από τη σχέση των δύο –υποκειμένου, πρωταρχικού αντικειμένου– προς την τριαδικότητα και υποστήριξε ότι αυτή η κίνηση του παιδιού από τη μητέρα στον πατέρα είναι συνάρτηση, μεταξύ άλλων, της αναγνώρισης της ασυνείδητης ενοχής. Η ενοχή, ασυνείδητη και συνειδητή, που διατρέχει τον ψυχισμό είναι επίσης το «όχημα» που ευοδώνει ή εμποδίζει το βίωμα στη συνάντηση μεταξύ αναλυτή-

αναλυόμενου μέσα στη συνεδρία και στη μεταβίβαση, καθιστώντας την αναλυτική διαδικασία τόπο ψυχικών μετασηματισμών. Αναφέρθηκε επίσης στην «αναμονή» σαν μια συνθήκη που μπορεί να προσδιορίζει την κίνηση αναγνώρισης της ετερότητας από τον ψυχισμό ανάλογα με τη χροιά που έχει για το υποκείμενο, αν δηλαδή αποτελεί ελπίδα ή απελπισία.

Η υποφαινόμενη, στην παρέμβασή μου με τίτλο «Σκέψεις για το “θηλυκό μελαγχολικό” ή τη θηλυκή διάσταση της ύπαρξης», μετά από μία σύντομη αναφορά στις κυρίαρχες κοινωνικές αναπαραστάσεις σχετικά με το θέμα της διαφοράς των φύλων από την Αρχαιότητα μέχρι σήμερα, πρότεινε την ιδέα ότι η Πανδώρα, έτσι όπως την χρησιμοποιεί η Chabert στην ομιλία της, αντιπροσωπεύει το «θηλυκό μελαγχολικό»,⁵ στοιχείο που πάντα αποτελούσε αντικείμενο μιας συλλογικής κοινωνικής διχοτόμησης. Στη γυναικεία αυτή μορφή προβάλλεται η πιο «αρχαϊκή» πλευρά του ανθρωπίνου ψυχισμού, ενώ αντίστοιχα η Εύα επωμιζόμενη την ενοχή για το προπατορικό αμάρτημα εγγράφεται σε μια πιο οιδιπόδεια προβληματική στο βαθμό που υπάρχει ένας Πατέρας ο οποίος απαγορεύει και ένας νόμος που παραβιάζεται. Η αναλυτική συνθήκη, μ' αυτή την έννοια, μπορεί να επιτρέψει να γίνει η διαδρομή, από την Πανδώρα στην Εύα. Ή με άλλους όρους το πέρασμα που πηγάζει από την ασυνείδητη ενοχή του ηθικού μαζοχισμού σε ένα βάνανσο και ανελέητα τιμωρητικό Υπερεγώ, σε μια άλλη μορφή ενοχής συνειδητής πλέον και συνδεόμενης με ένα Υπερεγώ ανυπερβώ αλλά και προστατευτικό.

ΤΕΣΣΑ ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΗ

5. Το «θηλυκό μελαγχολικό» (“féminin mélancolique”) είναι όρος της C. Chabert που εμπεριέχει και συμπυκνώνει τις ακραίες αναπαραστάσεις του παιδικού και τις αντίστοιχες εικόνες παθητικότητας και αδυναμίας. Αυτή η διάσταση της ύπαρξης είναι παρούσα και στα δύο φύλα ως ψυχική ποιότητα και ενεργοποιείται σε κάθε θεραπεία άντρα ή γυναίκας δεδομένου ότι η δράση της μεταβίβασης ενεργοποιεί την παθητικότητα. Βλ. Chabert C. (2003), *Féminin mélancolique*, Petite Bibliothèque de psychanalyse, Paris, PUF.

Εκδήλωση ΕΨΕ

Johannes Picht, διδάσκων αναλυτής
της Γερμανικής Ψυχαναλυτικής Ένωσης (DPV)
και μουσικός

Παρασκευή 17 Φεβρουαρίου 2012, 20.30-22.30

«Ψυχανάλυση και μουσική-Απόψεις
για την τέχνη της ακρόασης»

Σάββατο 18 Φεβρουαρίου 2012, 10.30-12.30

«Μουσική και γλώσσα-Κίνηση και σημασία»

Στα γερμανικά με ταυτόχρονη μετάφραση

Γραφεία της ΕΨΕ, Μονής Πετράκη 4.

4. Δημοσιεύτηκε στο περ. *Εκ των Υστέρων*, Σεξουαλικότητα και φύλο, τ. 19, Δεκ. 2009, σελ. 45-47.

Η ψυχαναλυτική σκέψη στην υπηρεσία της ψυχιατρικής πρακτικής

Πριν από ένα περίπου χρόνο κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις Παπαζήση ένα ενδιαφέρον βιβλίο, με τίτλο *Θεμέλιο της ψυχιατρικής ο συναισθηματικός δεσμός θεραπευτή-θεραπευόμενου*. Ο τόμος συγκεντρώνει κείμενα του ψυχιάτρου και ψυχαναλυτή Παναγιώτη Σακελλαρόπουλου και συνεργατών του, που ιχνηλατούν την επιστημονική παρουσία και δράση του σε μια χρονική έκταση σαράντα και πλέον χρόνων. Αν και ο ίδιος σημειώνει πως το βιβλίο αυτό έχει περισσότερο προσωπικό χαρακτήρα και δεν αποτελεί ιστορία της Ψυχιατρικής, ο αναγνώστης δύσκολα θα αποφύγει τη διαρκή αίσθηση της παρουσίας της ιστορίας.

Με αυτή την έννοια είναι αδύνατο να γράψει κανείς μόνο για τα κείμενα χωρίς αναφορά στην εποχή και τον άνθρωπο που τα δημιούργησαν. Γράφει σε κάποιο σημείο στα πρώτα του κείμενα: «Είναι δυνατόν να αφιερώσει κανείς (ως ψυχαναλυτής) ολόκληρη την επαγγελματική του ζωή σε διακόσιους ή τριακόσιους αναλυόμενους, όταν δεκάδες χιλιάδες ψυχωτικοί ασθενείς ζουν και θεραπεύονται υπό συνθήκες ανάξιες της ανθρώπινης ιδιότητας;»

Είναι το ερώτημα που έθεσε ο Παναγιώτης Σακελλαρόπουλος στον εαυτό του, ένα ερώτημα το οποίο είναι από τότε διαρκώς παρόν και καθορίζει ένα μεγάλο μέρος της επιστημονικής του ζωής.

Από το εξώφυλλο ήδη φαίνεται τι θα επακολουθήσει. Κάτω από τον τίτλο που ανέφερα, υπάρχει μια φωτογραφία από το μακρινό 1964, όπου συμπυκνώνεται η φιλοσοφία και η ιδεολογία που πρυτανεύουν και καθοδηγούν τη σκέψη και τη δράση του συγγραφέα. Βρισκόμαστε στον χώρο του Αιγινητείου νοσοκομείου... Σε πρώτο πλάνο, αριστερά, δύο θεραπευτές με άσπρες ιατρικές μπλούζες συνομιλούν, με έκδηλο το ενδιαφέρον τους, με νεαρό νοσηλευόμενο.

Σε δεύτερο πλάνο μια νοσηλεύτρια βοηθά μια ηλικιωμένη ασθενή να περπατήσει, ενώ στο βάθος της εικόνας μια ομάδα ασθενών παρακολουθεί αγώνα βόλεϊ μεταξύ γιατρών και νοσηλευομένων.

Σήμερα, που αρκετά πράγματα στο χώρο της Δημόσιας Ψυχιατρικής περιθάλψης έχουν βελτιωθεί, τέτοιες εικόνες μοιάζουν αυτονόητες, σαν πάντα να ήσαν έτσι, λησμονώντας πως για τις αλλαγές αυτές χρειάστηκαν προσπάθειες δεκαετιών.

Τα κείμενα, συνεπώς, που συγκεντρώνονται σε αυτό τον τόμο είναι ο καθρέφτης προσπαθειών που αφορούν και σηματοδοτούν δύο βασικά πεδία. Το πρώτο έχει να κάνει με τις περιπέτειες του κινήματος

της ψυχιατρικής μεταρρύθμισης, δηλαδή με τις προσπάθειες αλλαγής του τρόπου αντιμετώπισης των ψυχώσεων και το μετασχηματισμό του κυρίαρχου ψυχιατρικού ασυλικού μοντέλου σε ένα ανοικτό, ελεύθερο και ανθρωπιστικό, το οποίο σέβεται τα δικαιώματα των ασθενών και απορρέει από τις αντιλήψεις και τις θεωρητικές επεξεργασίες της Κοινωνικής Ψυχιατρικής. Δεν πρόκειται απλώς για μια μηχανική μεταφορά ιδεών, πρακτικών, και αντιλήψεων που κυριαρχούσαν εκείνη την εποχή στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης, αλλά για μια δημιουργική αναζήτηση, η οποία συχνά κατέληγε σε ιδιαίτερα πρωτότυπες ιδέες. Είναι μία πρακτική που κατανοεί την ελληνική πραγματικότητα, με τις ιδιαιτερότητές της, οι οποίες αφορούν τόσο ανεπάρκειες θεσμών και δομών όσο και καθυστερήσεις που συνδέονται με γενικότερα προβλήματα της ελληνικής κοινωνίας.

Όπως είναι γνωστό ο Παναγιώτης Σακελλαρόπουλος έχει συνδέσει το όνομά του με την ψυχιατρική μεταρρύθμιση. Ο δημόσιος χώρος, η κοινωνική ψυχιατρική, το νοσοκομείο, η εργασία με την κοινότητα –ώστε να αλλάξουν οι ιδέες, οι προκαταλήψεις και στάσεις γενικότερα σχετικά με τον ψυχιατρικό ασθενή–, η δημιουργία δομών αποασυλοποίησης αποτελούν πεδία διαρκούς και γνήσιου ενδιαφέροντος για εκείνον, με αποτέλεσμα πολλά από τα κείμενα του τόμου να αφορούν τα σχετικά θέματα.

Το δεύτερο πεδίο ενασχόλησής του αφορά τις προσπάθειες για τη θεσμική εγκατάσταση της ψυχανάλυσης στην Ελλάδα. Η διάδοση και εγκατάσταση των ψυχαναλυτικών ιδεών στις διάφορες χώρες έγινε με πολύπλοκους τρόπους και ακολούθησε δρόμους που προσδιορίζονταν από τα ιδιαίτερα εθνικά χαρακτηριστικά, το κοινωνικό, πολιτικό, πολιτισμικό και επιστημονικό κλίμα της κάθε χώρας.

Από τα κείμενα του Σακελλαρόπουλου φαίνεται ότι στις αρχές του εικοστού αιώνα η είσοδος στη χώρα μας των πρώτων ψυχαναλυτικών ιδεών έγινε με τρόπο ασύντακτο και ευκαιριακό από την πύλη των διανοουμένων της αριστεράς, οι οποίοι είχαν την περιέργεια να έρθουν σε επαφή με κείμενα του Φρόυντ τα οποία μεταφράζουν και δημοσιεύουν. Σε αντιδιαστολή, η ιατρική και ψυχιατρική κοινότητα αντιμετώπισε αυτές τις ιδέες με καχυποψία και πολλές φορές με ανοικτή εχθρότητα. Θα περάσει μισός σχεδόν αιώνας για να επιχειρηθεί μια πρώτη προσπάθεια δημιουργίας Ψυχαναλυτικής κοινότητας

με τους Κουρέτα, Ζαβιτσιάνο και Εμπειρίκο, η οποία κατέληξε σε αποτυχία.

Στο κλίμα αυτό αποκτά ιδιαίτερη σημασία το γεγονός ότι η δράση των πρώτων ψυχαναλυτών που επιστρέφουν από τη Γαλλία και εγκαθίστανται στην Ελλάδα, στις αρχές της δεκαετίας του 1960 –Ποταμιάνου, Σακελλαρόπουλος, και Καραπάνου μεταξύ άλλων–, δεν περιορίζεται στο χώρο του ιδιωτικού γραφείου αλλά από την αρχή της παρουσίας τους προσανατολίζεται και στον δημόσιο χώρο. Μοιάζει να αντιλαμβάνονται αρκετά καθαρά πως για να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις για την πλήρη και οριστική θεσμική εγκατάσταση της ψυχανάλυσης στην Ελλάδα είναι απαραίτητο να συνδιαλλαγούν με την εξωτερική πραγματικότητα, όπως αυτή διαμορφώνεται από μη ή αντι-ψυχαναλυτικούς θεσμούς και να επιχειρήσουν την αλλαγή τους. Οι κίνδυνοι και οι προκλήσεις για ένα ψυχαναλυτή αυτής της γενιάς συνοψίζονταν στο ενδεχόμενο είτε της πλήρους απομόνωσης και περιθωριοποίησής του είτε της απορρόφησης και διάχυσης της ψυχαναλυτικής ταυτότητας στη μίξερη και ζοφερή ψυχιατρική πραγματικότητα εκείνης της εποχής.

Εκ των υστέρων μπορούμε να αναγνωρίσουμε ότι αυτή η στρατηγική πέτυχε τους στόχους της καθώς μετά από περίπου δύο δεκαετίες και με τη συμβολή και άλλων ψυχαναλυτών δημιουργήθηκαν οι πρώτοι ψυχαναλυτικοί θεσμοί με σταθερή και διαρκή πλέον παρουσία.

Ο Βασίλης Καψαμπέλης, που προλογίζει το βιβλίο, αναρωτιέται τι κάνει ένας ψυχαναλυτής που επιστρέφει στην Ελλάδα στη δεκαετία του '60 και κυρίως τι μετασχηματίζει ένα Έλληνα-Γάλλο ψυχαναλυτή, ο οποίος δηλαδή είναι ελληνικής καταγωγής αλλά γαλλικής ψυχαναλυτικής παιδείας, σε Έλληνα ψυχαναλυτή. Το ερώτημα μοιάζει ενδιαφέρον και θεμιτό. Ουσιαστικά εισάγει μια συζήτηση για το ποιες είναι, αν υπάρχουν, οι ιδιαιτερότητες που κάνουν ένα ψυχαναλυτή να αποκτά εθνικά χαρακτηριστικά και να προσδιορίζεται ως Έλληνας ή Γάλλος για παράδειγμα, ενώ διατηρεί ταυτόχρονα τον πυρήνα των θεμελιωδών στοιχείων, κοινών σε όλους τους ψυχαναλυτές, που συγκροτούν την ψυχαναλυτική ταυτότητα, ανεξάρτητα από τη χώρα καταγωγής.

Τα κείμενα αυτού του τόμου αναδεικνύουν την προσωπική απάντηση του Παναγιώτη Σακελλαρόπουλου στα παραπάνω ερωτήματα. Μια αδιάκοπη κίνηση από το ψυχαναλυτικό γραφείο στην κοινότητα φανερώνει την ενότητα σκέψης και δράσης του ψυχιάτρου-ψυχαναλυτή. Δεν φαίνεται στη συγκεκριμένη περίπτωση να υπάρχει η παραμικρή αντίφαση και σύγκρουση ανάμεσα στις

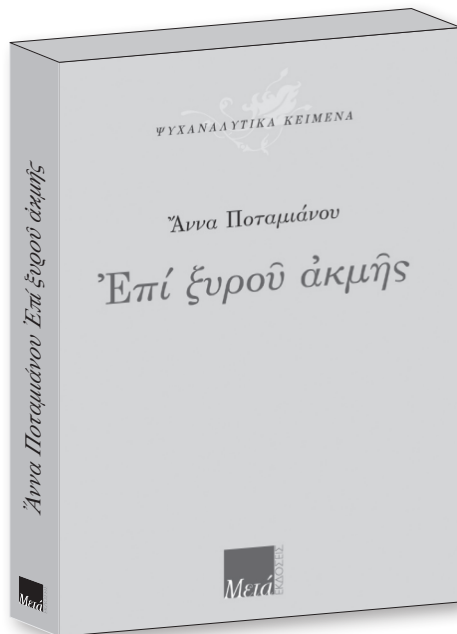
δύο ταυτότητες. Και οι δύο λειτουργίες αποτελούν συστατικά μιας ενιαίας θεραπευτικής στάσης που στηρίζει και διευκολύνει την ενασχόληση με φαινομενικά διαφορετικά και αντιφατικά αντικείμενα.

Τα άρθρα του βιβλίου εκτείνονται σε μεγάλο φάσμα θεματολογίας και φανερώνουν με τον καλύτερο τρόπο τη σύνδεση διαφορετικών μεταξύ τους λειτουργιών. Από την ψυχαναλυτική εποπτεία και τους ελεύθερους συνειρμούς η μετάβαση στους ελληνικούς μύθους και την περίθαλψη στο σπίτι του αρρώστου γίνεται αβίαστα και φυσικά. Είναι μέσα στα καθήκοντα του ψυχαναλυτή να μπορεί να μιλά και να διδάσκει νεότερους συναδέλφους όπως και να προσπαθεί να κατανοήσει τους φόβους της κοινότητας και να πείσει τον χωροφύλακα στο καφενείο της Άμφισσας πως οι σχιζοφρενικοί ασθενείς δεν είναι επικίνδυνοι.

Για τον συγγραφέα η ψυχανάλυση είναι κυρίως ένας τρόπος θεώρησης των πραγμάτων, είναι ματιά, ένα είδος πρίσματος. Είναι αυτή ακριβώς η έννοια του ψυχαναλυτικού πρίσματος που επιτρέπει και στηρίζει το άνοιγμα σε ποικίλες θεραπευτικές πρακτικές. Η συνοδεία του ψυχωτικού ασθενή στην καθημερινότητά του, η διαχείριση μιας θεραπευτικής ομάδας, η εκπόνηση προγραμμάτων αποασυλοποίησης, η διδασκαλία και ευσηματοποίηση πλήθους επαγγελματιών στις ψυχαναλυτικές ιδέες, η διαχείριση των σχέσεων με κρατικούς φορείς αποτελούν πλευρές της ίδιας λειτουργίας. Η ματιά του ειδικού μπορεί να παραμένει σε όλες αυτές τις περιπτώσεις ματιά ψυχαναλυτή. Το ψυχαναλυτικό πρίσμα, θεμελιώδες στοιχείο της ταυτότητας του αναλυτή, είναι πανταχού παρόν για να στηρίζει διαφορετικές λειτουργίες και να προφυλάξει από τη σύγχυση και την αναποτελεσματικότητα.

Και ένα τελευταίο σημείο. Σήμερα που αναφερόμαστε αρκετά συχνά στην κρίση της ψυχανάλυσης και τη μειωμένη επίδραση των ψυχαναλυτικών ιδεών στα επιστημονικά πράγματα, θα ήταν χρήσιμο να ανακαλέσουμε μια σταθερή άποψη του Παναγιώτη Σακελλαρόπουλου: «Η κρίση στην ψυχανάλυση οφείλεται και στην απουσία των ψυχαναλυτών από τους ψυχιατρικούς θεσμούς και τον δημόσιο χώρο γενικότερα». Υπό αυτή την οπτική είναι φανερό ότι αν ο λόγος της ψυχανάλυσης εισέλθει σε διαδικασία μεταβολής του σε ιδιωτικό λόγο, άνευρο και ναρκισσιστικό, τότε η ψυχανάλυση θα αρχίσει μοιραία να τείνει σε περιθωριοποίηση, καθώς θα ενδιαφέρει όλο και λιγότερους και θα συνομιλεί προνομακά κυρίως με τον εαυτό της.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΣΑΚΕΛΛΑΡΗΣ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ ΕΠΙΣΗΣ

ΣΕΙΡΑ: ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

• Τα εναντίον εαυτού

Άννα Ποταμιάνου

• Ψυχοσωματικά παράδοξα

Ψυχαναλυτική προσέγγιση
των σωματικών νοσημάτων

Claude Smadja

• Η θεωρία και η κλινική
του ναρκισσισμού

Βασίλης Δημόπουλος

• Στα σύνορα ζωής και θανάτου

Michel de M'Uzan

• Σημειώσεις
για τον χαρακτήρα

Σωτήρης Μανωλόπουλος

Υπό έκδοση

ΑΛΛΑ

• Μύθοι που θεραπεύουν
μύθοι που εκπαιδεύουν

Jacques Salomé

Πλάνης και πλανώμενος ο ανθρώπινος ψυχισμός πορεύεται συχνά χωρίς αναγνώριση των όσων καθορίζουν τις διαδρομές του. Δίνεται στο κυνήγι της πληθώρας και προδίδεται από την ίδια του την αντίληψη για την πρόοδο. Ζητά διακαίωση κοινωνική, όταν μέσα του οι ταλαντεύσεις ανάμεσα στην εξάρτηση και την επικυριαρχία αποκλείουν την εδραίωσή της. Ψάχνει για το μέτρο, όταν η φλόγα του άμετρου τον σιγοκαίει, και συχνά κυνηγάει ιδανικά άπιαστα, όνειρα που δεν γίνεται να εκπληρωθούν.

Δείχνει αποστροφή για την ωμή καταστροφικότητα, όμως οι εκφράσεις της είναι καθημερινές στον ιδιωτικό και στον δημόσιο βίο, στα μέτρα ακριβώς της βιαιότητας που φωλιάζει στον καθένα, καθορίζοντας εν πολλοίς κρίσεις και ρήξεις στις ανθρώπινες τροχιές.

Με την εξέλιξη της σύγχρονης τεχνολογίας, ο φυσικός κόσμος παρέχει σήμερα στην γνώση του ανθρώπου πεδία που διανοίγονται όλο και πιο πολύ, παραδίδοντας ολοένα και περισσότερα δεδομένα στους χειρισμούς του νου. Ισχύει άραγε το ίδιο για την γνώση εαυτού;

Πόσο επιθυμητή είναι η αναζήτησις της προσεγγίσεως ενός πεδίου που η σκοτεινή, ασυνείδητη πλευρά του συντίθεται από όσα δεν μας είναι γνωστά, αλλά του οποίου η συνειδητή πλευρά ζητείται να αρθρώνει κατάφαση σε ευθύνες ατομικών και συλλογικών διαβημάτων και σε μετασχηματισμούς στάσεων και σκέψεων;

Τρεφόμενος από αυταπάτες και διαψεύσεις, ο άνθρωπος συχνά πνίγεται από αδηφαγία αλλά και φόβους. Ωστόσο δεν είναι η ανοχή και οι συμβιβασμοί που παρέχουν γερά θεμέλια στα άτομα και στις ομάδες. Ούτε στα έθνη εξάλλου.

Όταν λοιπόν εκφράζονται αιτήματα αναδιαρθρώσεων των κρατικών δομών, αναδιοργανώσεων της παιδείας, επαναζετάσεως των πολιτικών στόχων, υπάρχει η έγνοια από ποιους και για ποιους θα πραγματοποιηθούν.

Το βιβλίο αυτό επιχειρεί να διατυπώσει
κάποιες απαντήσεις στο ερώτημα.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ:

Ζ. Πηγής 55-57, 106 81 Αθήνα

Τηλέφωνα: 210 381 38 38

210 38 39 711

e-mail: sakeld@otenet.gr